

Zinnen in samenstellingen: *presentaties van fictieve verbale interactie*

[in: *Nederlandse Taalkunde* 9, 285-310]

Esther Pascual en Theo Janssen*

This paper examines Dutch nominal compounds in which the first element is a sentence or a combination of sentences (e.g., *weet-je-nog-verhalen*, “*Niet tevreden? Geld terug!*”-*garantie*). The sentential first element of such compounds is claimed to be based on the interactional structure of conversation and thus to constitute a case of *fictive interaction* (Pascual 2002). The main issues explored are: (a) the sentence types and combinations of them that can serve as the first element of compounds; (b) the interactional nature of sentential elements used as specifiers of compound heads; (c) the semantico-pragmatic relationship between the sentential specifier and the compound head; and (d) the creation of novel complex compounds in situated discourse.

IK BEN
dichter
experimenteel dichter
gelegenheidsdichter
laatnaarjekijkendichter
je mag gezien worden,
dichter
stadse kijkmijnoudichter

Simon Vinkenoog (2000)

1 Inleiding

In het Nederlands kan het eerste lid van een samenstelling onder andere de vorm hebben van een zin of een combinatie van zinnen, getuige de gecursiveerde samenstelling in (1) en (2).¹

- (1) Opstelten is de *ik-neem-daar-geen-woord-van-terug-meneer*. (dV, 01/11/02)
 (2) stereotypen met een hoog *zie-je-wel-dat-vond-ik-altijd-al-gehalte* (NH, 27/09/03)

Samenstellingen waarin een sententiële entiteit als specificans gecombineerd wordt met een woord dat als specificatum fungeert, plaatsen ons voor vragen als de volgende. Zijn de sententiële elementen in samenstellingen zinnen, uitingen of teksten? Hoe zijn de betrokken morfologische en syntactische, resp. tekstuele procédés onderling verweven? Hoe zijn

samenstellingen met een sententiële specificans (kortweg: sententiële samenstellingen) verankerd in de kennis die de spreker heeft van taal en taalgebruik? Wat kunnen ze ons leren over de relatie tussen taalkennis en taalgebruikskennis, als de scheidslijn ertussen al relevant is? Is de beschrijving van sententiële samenstellingen ook voor niet-sententiële van belang?

Stel dat een specificans, sententieel of niet, al een eigen lexicale status moet hebben om van een samenstelling deel uit te maken. Dan heeft dit verstrekkende implicaties, want veel woordgroepen, zinnen en combinaties van zinnen zouden dan niet alleen gebaseerd zijn op syntactisch-semantiche procédés, maar ook in hun totaliteit lexicaal voorradig zijn, zij het gevormd volgens geldende syntactisch-semantiche procédés. Een aparte lexicale status van een complexe specificans lijkt echter alleen verdedigbaar als die ook een eigen semantiek heeft en aldus te onderscheiden is van een gelijkvormige entiteit die syntactisch-semantiche nieuw gevormd wordt. Moeten we ter verklaring van complexe samenstellingen aannemen dat veel woordgroepen, zinnen en zinscombinaties soms creatief syntactisch-semantiche gevormd worden en soms kant-en-klaar in het mentale lexicon beschikbaar zijn? Waar ligt bij taalgebruik dan de scheidslijn tussen de ‘keus’ voor toepassing van creatief syntactisch-semantiche procédés en de ‘keus’ voor een beroep op het mentale lexicon? Ligt die dan in de distinctieve semantiek van de – overigens gelijkvormige – entiteiten?

Komen deze vragen misschien louter voort uit het idee dat de besproken formaties opgevat worden als samenstelling en niet als woordgroep? Er zijn minstens twee aanwijzingen dat de formaties geen woordgroep maar een samengesteld woord zijn (Visch 1989:87-92).² Zo kan tussen de twee als samenstellend op te vatten elementen geen bijvoeglijke bepaling staan. Bij woordgroepen als *een sierlijke zilveren schaal* is – los van contrasterend gebruik – het laatste element (*schaal*) fonetisch prominenter dan wat voorafgaat. Bij samenstellingen van het type [nomen + nomen]³ is het eerste element – los van contrasterend gebruik – fonetisch prominenter dan het laatste. Overigens, anders dan De Haas & Trommelen (1993:423) stellen, is het eind van het eerste element in een sententiële samenstelling niet altijd het prominentst, getuige (3) en (4), waar de fonetische prominentie gemarkeerd is door onderstreping.

- (3) Carr verklaart het *kijk-mij-eens* gedrag van zijn pupil (dV, 04/06/03)
- (4) En dan steekt het *wacht-eens-even-effect* de kop op. (AV, 12/02/04)

De specificans heeft hier de fonetisch gewone – niet per se finale – zinsprominentie.⁴ Dit is ook zo waar de sententiële specificans geen imperatiefzin is, als in (5)-(7).

- (5) Achter zijn rug trekt zij een ‘*daar-heb-je-hem-weer-gezicht*’. (NH, 26/10/03)
 (6) Als ik oud ben, zal ik verlangen naar *weet-je-nog-verhalen*. (dV, 13/06/03)
 (7) waarschuwen in een *zijn-ze-nou-helemaal-gek-geworden-stukje*. (VM, 31/05/03)

Zo kan een sententiële specificans evenveel primaire fonetische prominentietoppen hebben als er (elliptische) zinnen zijn die er deel van uitmaken, getuige de volgende gevallen.⁵

- (8) ‘*Rij voorzichtig – Handen aan het stuur*’-actie (Au)
 (9) een ‘*u vraagt, wij draaien*’-mentaliteit (AV, 12/02/04)
 (10) het *moelijk-saai-ik-kan-er-niks-mee-beeld* van jongeren (NH, 22/10/03)

De fonetische prominentie in het eerste lid van de samenstellingen laat zien dat de reguliere syntactisch-semanticke en tekstuele procédés erop van toepassing zijn, zodat het eerste lid in beginsel opgevat kan worden als te bestaan uit gewone zinnen of zinscombinaties.

In paragraaf 2 van dit artikel gaan we na hoe sententiële samenstellingen zijn beschreven. In paragraaf 3 schetsen we de diversiteit van het eerste lid van sententiële samenstellingen. In paragraaf 4 trachten we te bepalen (a) wat de semantisch-pragmatische status is van de specificans, (b) wat de relatie is tussen specificans en specificatum en (c) waardoor sententiële samenstellingen kunnen fungeren als dynamische categorisering. In paragraaf 5 geven we de belangrijkste conclusies.

2 Beschrijvingen

Bij productieve woordvorming kan, anders dan Aronoff (1976) nog aanneemt, een groep woorden betrokken zijn. In afleidingen als *doe-het-zelver* (Van Dale 1984), *doe-het-zelven* (Van Dale 1992) en *ban-de-bommer* (Hoeksema 1988a, Van Dale 1992) is de basis een zin. In sententiële samenstellingen is de specificans een zin of zinscombinatie. Zijn zulke formaties

eveneens productief? En moet de betrokken zin of zinscombinatie al voor de vorming gelexicaliseerd zijn? Op deze twee vragen zullen we nu ingaan.⁶

2.1 Productiviteit

Naast de Engelse samenstelling met complexe specificans *run-it-up-the-axiom-list-and-see-if-anyone-deduces-a-contradiction method* geeft Van Zonneveld (1983:117) enkele Nederlandse gevallen: *hier-brandt-de-kachel nummer* en *laat-maar-waaien houding*. Omdat hij die komisch bedoeld acht en naar zijn idee de hand is gelicht met de grammatica, sluit hij ze uit van zijn woordvormingsregels. Carroll (1979:876) is echter positief over de productiviteit van Engelse sententiële samenstellingen. In het Afrikaans worden sententiële samenstellingen als *jy is my held-oë*, *wie is baas-gryns*, *ekskuus dat ik lewe-gesig* volgens Botha (1981:75-76) productief gevormd. Hoeksema (1988b:128) vindt sententiële formaties als *bring-your-own-booze parties*, *take-home exams* en *hand-me-down clothes* vrij productief, ook in het Nederlands, wat hij toelicht met *lach-of-ik-schiet humor* en *blijf-van-mijn lijfhuis*. Ook Lieber (1988:205-206, 1992:11-13) gaat uit van productieve vorming. Naast het Duitse *Wer-war-das-Frage* (Toman 1983:47)⁷ en het Afrikaanse *God is dood teologie* (Savini 1983) geeft zij Engelse gevallen als: *do it yourself illustration*, *who's the boss wink*, *all goes well atmosphere*.

De productiviteitskwestie is niet meer aan de orde wanneer De Haas & Trommelen (1993) de gevallen in (11) recent noemen.⁸

(11) a	<i>ban-de-bom-demonstratie</i>	f	<i>lach-of-ik-schietshow</i>
b	<i>blijf-van-mijn-lijfhuis</i>	g	<i>schiet-in-de-eigen-voet-beginsel</i>
c	<i>doe-het-zelfwinkel</i>	h	<i>staakt-het-vurenovereenkomst</i>
d	<i>kies-exact-campagne</i>	i	<i>vrij-veilig-actie</i>
e	<i>laat-maar-waaien-houding</i>	j	<i>zeg-geen-èh-spelletje</i>

Enkele gevallen in (11) hebben een woordenboekstatus gekregen: b (Van Dale 1984), c samen met *doe-het-zelfartikel* en *doe-het-zelfzaak* (Van Dale 1992) en f (Van Dale 1999). Het is de vraag of h in het rijtje hoort, want *staakt-het-vuren* – terug te voeren op een imperatiefzin – staat als lemma in Van Dale (1984) en kan dus opgevat worden als reeds gelexicaliseerd. Het

element *ban-de-bom* in a komt ook voor in de afleiding *ban-de-bommer* en het element *doe-het-zelf* in samenstelling c kan als basis dienen in de afleidingen *doe-het-zelver* en *doe-het-zelven*. Kennelijk zijn de noties ‘ban de bom’ en ‘doe het zelf’ in de geldende taalcultuur ingeburgerde concepten, zij het zonder verzelfstandigde lexicalisering.⁹

Naast de formaties in (11) met een imperatiefzin onderscheiden De Haas & Trommelen (1993:423) het type *god-is-dood-theologie*, waar “de ingebedde zin gekenmerkt wordt door een hoofdzinsvolgorde” (1993:424), zoals geldt voor de mededelende zin in *god-is-liefde-gevoel* en de vragende zin in *wie-heeft-het-gedaan-vraag*. De specificans kan volgens Pascual (2002:206, 205-211) een zin zijn van “all four established illocutionary structures: i) declarative, ii) interrogative, iii) imperative, and iv) exclamative”. Haar observatie geldt voor het Engels, maar, zoals verderop geïllustreerd wordt, ook voor het Nederlands.

Samenstellingen als *zie-je-wel-gevoel* en *waar-gaat-dat-heen-artikel* zijn volgens Van den Toorn (1997:505) de laatste decennia in zwang gekomen. Het geval *de-boom-wordt-hoe-langer-hoe-dikker-structuur (EU)*, van 1960, is het oudste dat wij in het Nederlands zijn tegengekomen.¹⁰

2.2 Lexicalisatie

Over de grammaticale analyse van complexe samenstellingen heerst onzekerheid. Hebben ze als eerste lid een woordgroep onder zinsniveau (bijv. *bijnadoodervaring*, *vierletterwoord*, *twee-onder-een-kapwoning*), dan noemen we ze voor de duidelijkheid *composita met een subsententiële specificans*. Composita met een specificans van een of meer zinnen zijn hiervoor aangeduid als *sententieel*; waar nuttig zal de specificans die meer dan één zin omvat, aangeduid worden als *multisententieel*. In lijn met de traditie, waarin twee of meer nevenschikte deelzinnen als één zin worden opgevat, noemen we een specificans met zo’n zinscombinatie niet *multisententieel* maar *sententieel*. We gaan nu vooral in op beschrijvingen van composita met een (multi)sententiële specificans.

Voor productieve vorming van complexe composita hoeft de specificans volgens Lieber (1988:205) geen “lexicalized or frozen” woordgroep te zijn. Haar opvatting wordt door Bresnan & Mchombo (1995:193-194) verworpen voor de hypothese van de lexicale integriteit: volgens dit idee is de inhoud van de specificans gelexicaliseerd voordat de samenstelling

gevormd wordt.¹¹ Ze baseren zich daarvoor op Clark & Clarks (1979:804-805) gradatie tussen eenmalig gebruikte vormen en semantisch niet-transparante vormen.¹² Bresnan & Mchombo (1995:193) zien de zinnen in *forget-me-not blue* en *ne'er-do-well look* als “relatively opaque or well-established lexicalized names for plant life and human types”. Zinnen als in *I told you so attitude*, *stick it in your ear attitude* en *who's the boss wink* staan volgens hen in de gradatie op een tussenpositie. Als eenmalig gebruikte vormen noemen ze enkele subsententiële eigen bedenksels, die “could be used as context-dependent innovations”, maar die ze eerder al hebben gekwalificeerd als “questionable”.

“Where syntactic phrases appear to undergo morphological derivation, it is by virtue of their being lexicalized”, stellen Bresnan & Mchombo (1995:194). Dit brengt hen tot de paradoxale aanname dat Clark & Clark hebben willen aantonen dat “lexicalization of phrases can be innovative and context-dependent”. Hun aanname is echter ongegrond getuige Clark & Clarks (1979:786) uitspraak in het kader van denominale verba: “If innovative denominal verbs are contextuals, they cannot be accounted for by the traditional theories that assume fixed sense and denotation”, overeenkomstig hun idee dat “[contextuals] have an indefinitely large number of potential senses; and their interpretation depends on the context” (Clark & Clark 1979:783).¹³ Het ligt dan ook in de lijn van Clark & Clarks zienswijze om er juist van uit te gaan dat een (sub)sententiële specificans niet al gelexicaliseerd hoeft te zijn wanneer er een samenstelling mee gevormd wordt.

Om de hypothese van lexicale integriteit te ondersteunen voeren Bresnan & Mchombo (1995:194) onder meer aan dat de pronomina in Liebers gevallen niet indexicaal gebruikt zijn:

The meaning of synthetic compounds of the type [XP N] given by Lieber seems to be ‘an N associated with the phrase XP’. This meaning in effect quotes the phrase, encapsulating any indexical expressions it may contain. Such a quasi-quotative source for these compounds could also explain the fact that non-English phrases can be innovatively compounded in this way [...]

Als deels niet-Engelse samenstellingen noemen ze (*a certain*) *je ne sais quoi quality* en (*the*) *ich bin ein Berliner speech*. Hoewel het inderdaad ongewenst is regels voor het Frans of Duits te incorporeren in woordvormingsregels voor het Engels, valt er een en ander af te dingen op

Bresnan & Mchombo's opvatting. We zullen eerst ingaan op de veronderstelde non-indexicaliteit van pronomina in een sententiële specificans (vergelijk Ward¹⁴ e.a. 1991) en daarna op non-indexicaliteit van pronomina in een anderstalige specificans.

Bezie (12), waar *jij* in de samenstelling niet anders begrepen kan worden dan dat het een indexicale relatie heeft met een entiteit buiten de samenstelling (ook Meibauer 2003:178-179).

- (12) Hoofdschuddend maakte ze me duidelijk: wat haal jij je allemaal in je lelijke brillenkop, engerd? Onmiddellijk was mijn lach verdwenen. Ze maakte nog een paar walgende 'o, o, wat ben jij zielig'-gebaartjes en verdween gillend van plezier uit het zicht. (Ra)

Volgens de ik-figuur brengt de zij-figuur met haar gebaartjes tot uiting: *wat haal jij je allemaal in je lelijke brillenkop, engerd*. In deze uitroep fungeert *jij* zo dat de zij-figuur ermee naar de ik-figuur verwijst en naar niemand anders.

In (13) is er een indexicale relatie tussen *mij* en *zijn pupil*, dus tussen een element van de samenstelling en een element erbuiten. Met zijn gedrag zegt de pupil: *kijk-mij-eens*.

- (13) Carr verklaart het *kijk-mij-eens gedrag* van zijn pupil uit diens zucht de beste te willen zijn. (dV, 04/06/03)

Dan de kwestie van indexicaliteit in geval van een anderstalige specificans. Bezie (14), waar een Engelse zin de specificans is van een Afrikaanse samenstelling.

- (14) Mbeki se *I am an African-toespraak* is 'n goeie illustrasie hiervan. In die genoemde toespraak vereenselwig Mbeki hom deur die gebruik van die eerste persoonvoornaamwoord *ek* baie intiem met verskillende subidentiteite van 'n multikulturele en multi-etniese Suid-Afrikaanse samelewing deur onder andere die volgende uitdrukking te gebruik: "I owe my being to the Khoi and San [...]; I am formed of the migrant who left Europe [...]; I am the grandchild of the warrior men and women [...]" (WB, 13)

Uit het vervolg van de tekst wordt duidelijk dat met *I* in de samenstelling *I am an African-toespraak* aan niemand anders gerefereerd wordt dan aan Mbeki.¹⁵ Niet alleen blijkt hier

opnieuw dat een element van de sententiële specificans indexicaal gerelateerd kan zijn aan een element erbuiten, maar met name dat taalverschil een indexicale relatie niet verhindert. Zo kan ook *je* in *je ne sais quoi quality* wel degelijk gerelateerd zijn aan de spreker;¹⁶ vermoedelijk is dat zelfs vaak het geval.

Tot slot kan de analyse van sententiële samenstellingen vermeld worden die Ackema & Neeleman (2002)¹⁷ geven als uitgangspunt voor hun beschrijving van afleidingen met onder andere een sententiële basis. Bij de vorming van bijvoorbeeld *doe-dat-niethouding* (2002:14) nemen zij aan dat *doe-dat-niet* dankzij een nul-affix een conversie tot een nomen ondergaat. Deze door hen *autoreference* genoemde bewerking is “the semantic operation through which an expression becomes a name for itself” (2002:17). Ze maken geen onderscheid tussen een citaat, zoals in (15), en het autoniem gebruik van een element (dus het gebruik in zelfnoemfunctie), zoals in (16) (2002:17-18).

(15) Het ‘wat is er nou weer aan de hand’ dat altijd uit zijn kantoor schalt, werkt op mijn zenuwen.

(16) Het ‘publicist’ op pagina 3 zou ik liever vervangen door ‘auteur’.

Bij een citaat, als in (15), gaat het evenwel in het bijzonder om de referentialiteit van de uiting, maar bij het autoniem gebruik van een taalelement als in (16) is de (oorspronkelijke) referentialiteit van dat taalelement niet aan de orde.

Een nominaliseringsvoorstel van Gallmann (1990:86) wordt gekritiseerd door Meibauer (2003:164), onder meer omdat het geen recht doet aan de interne structuur van de specificans. Deze kritiek vindt steun in wat hiervoor gebleken is. Immers, de interne structuur van de specificans is semantisch duidelijk relevant waar een indexicale relatie mogelijk is tussen een element in de specificans en erbuiten. Hetzelfde geldt overigens ook voor het nominaal gebruik van het citaat in de geconstrueerde zin (17) of voor dat van de gecursiveerde zinnenreeks in (18). Ook daar kan een indexicale relatie bestaan tussen een element in de nominaal gebruikte zinnenreeks en een element erbuiten, of het nu een citaat betreft, zoals in (17) of de weergave van een gedachte, zoals in (18).

(17) Jouw eeuwige “*Wat moet ik hier nou weer mee?*” werkt op mijn zenuwen.

- (18) Ook hij had de ervaring gehad dat zijn gedachten elkaar razendsnel opvolgden, eerst een ongelovig ‘*Dit kan niet waar zijn, dat je neerstort, je verbeeldt het je*’, daarna het corrigerende besef van de realiteit (‘Doch, doch, du stürzest ab!’), gevolgd door de levensreddende handeling. (DD, 253)

In (17) is er een indexicale relatie tussen *jouw* en *ik*, waarmee aan een en dezelfde persoon wordt gerefereerd, namelijk de toegesproken persoon in de hoofdzin. In (18) is er een indexicale relatie tussen *hij/zijn* en *je (du)*.

De vraag of bij sentimentiele samenstellingen samenspel aangenomen moet worden tussen syntaxis en morfologie, dient positief beantwoord te worden. Immers, doordat er in gevallen als (12)-(14) een indexicale relatie gelegd kan worden tussen een element in de sentimentiele specificans en een element in de zin of tekst waarin de samenstelling voorkomt, moeten we wel aannemen dat de elementen in een specificans hun syntactisch-semantische individualiteit in beginsel zo kunnen behouden dat ze niet alleen toegankelijk maar ook identificeerbaar blijven voor een pragmatisch proces als de toekenning van een indexicale relatie.

Het behoud van individualiteit gaat samen met het behoud van de intonatiecontour. Bij subsentimentele samenstellingen ligt het hoofddaccent in de woordgroep¹⁸ van een specificans niet altijd op dezelfde syllabe als daarbuiten. Zo is het – los van contrastsituaties – *bijnadoodervaring*, *vierletterwoord*, *twee-onder-een-kapwoning* (Van Dale 1999) en *slechtnieuwsgesprek* (Van Dale 2002); de syllabe met hoofddaccent is onderstreept. In de woordgroep buiten de specificans kan het hoofddaccent elders liggen (dus niet noodzakelijk bij elk gebruik van de woordgroep), zoals in: *een ervaring van iemand die bijna dood was*, *een woord van vier letters*, *twee woningen onder een kap* en *een gesprek over/met slecht nieuws*.¹⁹

Het samengaan van de semantisch-pragmatische en de intonationale factor is vast geen coïncidentie en valt moeilijk anders te verklaren dan met de hypothese dat de betrokken zin of zinscombinatie in de specificans geheel volgens de reguliere syntactisch-semantische of tekstuele procédés gestructureerd is en niet geconverteerd hoeft te zijn tot een nieuw taalelement, dat geheel of gedeeltelijk een ongeleed cognitief concept zou zijn of dat niet langer kan gelden als een compositioneel gestructureerd element. Blijkens (17)-(18) geldt dit overigens ook voor het nominaal gebruik van een zin of zinscombinatie, zowel qua toegankelijkheid voor een indexicale relatie als qua behoud van de intonatiecontour.

3 Materiaal

Ons onderzoek berust op ongeveer honderd voorbeelden die in ruim anderhalf jaar te hooi en te gras²⁰ zijn verzameld, vooral uit (Nederlandse, maar ook Vlaamse) kranten, tijdschriften en romans. Ook geïnspecteerd zijn het proefcorpus van het Algemeen Nederlands Woordenboek en het door INL te ontwikkelen woordenboek on line.²¹ De gelexicaliseerde gevallen komen uit drie drukken van Van Dale. Diverse (multi)sententiële samenstellingen zijn al ter sprake gekomen. Een systematischer beeld van de mogelijkheden geven de volgende gevallen met als specificans een mededelende, vragende, uitroepende en bevelende zin en gevallen waarin de specificans meer dan één – soms elliptische – zin omvat.

(19) de specificans is een mededelende zin

a	<i>daar-zit-wat-in-blik</i>	(VM, 05/04/03)
b	<i>papa-springt-bij-hypotheek</i>	(VM, 19/04/03)
c	<i>'wij-blanken-begrijpen-elkaar'-toontje</i>	(dV, 15/11/03)

(20) de specificans is een vragende zin (soms voorafgegaan door tussenwerpsels)

a	<i>'wat is (goede) kinderliteratuur?'-vraag</i>	(Lezing voor VU-alumni, 25/11/02)
b	<i>waar-moet-je-op-letten-literatuur</i>	(dV, 05/06/03)
c	<i>hee-hoe-is-het-nou-met-joufeestjes</i>	(AV, 12/02/04)

(21) I de specificans is een uitroepende zin (soms voorafgegaan door tussenwerpsels)

a	<i>'o, o, wat ben jij zielig'-gebaartjes</i>	(Ra)
b	<i>zijn-ze-nou-helemaal-gek-geworden-stukje</i>	(VM, 31/05/03)
c	<i>'t-zal-je-maar-gebeuren tv-film</i>	(VG, 19/01/04)

II de specificans is een uitroepende zin in de vorm van een tussenwerpsel²²

d	<i>'helaas'-stapel</i>	(dV, 05/03/04)
e	<i>'Aha!'-gevoel</i>	(IN) ²³
f	<i>ohlala-sexualiteit</i>	(JW, 77)

- (22) de specificans is een bevelende zin (soms voorafgegaan door een vocatief)
- a *laat-me-wel-alleen-gezicht* (dV, 28/03/03)
 - b *stel-je-voor-scenario* (RN)
 - c *stinkend-rijk-en-egoïstisch-Nederland-ga-je-schamen-dag* (NH, 10/11/03)
- (23) de specificans is een tekst(fragment)²⁴
- a *zie-je-wel-dat-vond-ik-altijd-al-gehalte* (NH, 27/09/03)
 - b *moeilijk-saai-ik-kan-er-niks-mee-beeld* (NH, 22/10/03)
 - c *“Niet tevreden? Geld terug!”-garantie* (Bi)

In de a-zin van (23) bevat de specificans van de geursiveerde samenstelling een vragende plus een mededelende zin, in de b-zin twee als elliptisch op te vatten mededelende zinnen plus een gewone mededelende zin, in de c-zin een elliptische vragende plus een elliptische mededelende zin.

De zinnen in een specificans kunnen samengesteld zijn uit neven- en ondergeschikte deelzinnen, zoals in (24).²⁵

- (24) a *‘waarschuw-sla erop-en-vertrek’-nationalisme* (NH, 18/11/03)
- b *pak-me-dan-als-je-kan-geestdrift.* (BF 2002:135)
 - c *wie-niet-sterk-is-moet-slim-zijn-komedie* (VG, 25/11/03)

Het gegeven dat een (multi)sententiële specificans een complex element kan zijn uit een grote verscheidenheid aan linguïstische mogelijkheden – een zin van het mededelende, vragende, bevelende en uitroepende type dan wel een combinatie ervan – ondersteunt de hypothese dat een zin of zinscombinatie in de specificans gestructureerd is volgens de reguliere syntactisch-semanticke procédés.

De (multi)sententiële specificans zal in paragraaf 4 nog verder onderzocht worden op enkele belangrijke semantische aspecten, ook in relatie met het specificatum.

4 Semantiek

Enkele semantische aspecten van samenstellingen met een (multi)sententiële specificans zullen hier nader onderzocht worden. Eerst zullen we nagaan of het illocutionaire karakter van de (multi)sententiële specificans begrepen kan worden in het licht van face-to-face-interactie als organiserend patroon (Pascual 2002). Daarna zal de relatie tussen de specificans en het specificatum bezien worden, met name ook of hierin steun te vinden is voor het fictief interactionele karakter van de (multi)sententiële specificans. Gelet op de transparante aard van een groot deel van de samenstellingen met een (multi)sententiële specificans zullen we tot slot ingaan op de gedachte dat categorisering geen statische entiteiten zijn maar dynamisch gerealiseerd kunnen worden.

4.1 Fictieve verbale interactie

Verbale face-to-face-interactie is in het dagelijks leven de elementaire communicatievorm (Jakobson 1953, 1990, Lyons 1977, Goodwin 1995, Givón 1997). Daardoor staat die wijze van interactie model voor andere vormen van taalgebruik en ook voor diverse taalvormen. In het verlengde van alledaagse verbale face-to-face-interactie ligt *fictieve interactie* (Pascual 2002). Fictieve (verbale) interactie vormt een organiserend patroon voor het denken en spreken over verbale en niet-verbale entiteiten, processen en relaties. Het vocabulaire waarmee verbale interactie benoemd wordt, kan gebruikt worden, ook als het niet om een situatie gaat waarin echt gesproken wordt. Zo kan metaforisch gezegd worden dat juridisch bewijsmateriaal iets *zegt* over de dader, dat een bepaalde situatie *vanzelfsprekend* is en dat er tussen wetenschappelijke stromingen een *dialog* gaande is. Het idee van fictieve verbale interactie, ofwel van het gebruik van verbale face-to-face-interactie als cognitief en talig model berust op de volgende aannames: (a) spontaan mondeling taalgebruik is primair (Bloomfield 1933, Lyons 1968, Blanche-Benveniste 1991, Miller & Weinert 1998), (b) in sociale interactie is taal doorgaans de concreetste indicatie van zowel cultuur (Sapir 1949, Tedlock & Mannheim 1995) en sociale structuur (Cicourel [1973] 1974) als van het denken, voelen, doen en de kennis van taalgebruikers aan de ene kant (Cicourel 1974, 1978) en hun intentie aan de andere kant (De Vries 2003), (c) wat gezegd wordt, behandelt men als equivalent van wat de spreker gelooft, en ook als equivalent van wat waar is (Sweetser [1987] 1993:47-48) en (d) taal-in-interactie

beïnvloedt niet alleen de structuur van teksten (Voloshinov 1930, Bakhtin 1975 [1986], Tannen 1982, 1989, Singer 1984), maar ook de structuur van taal (Ducrot 1980, 1984, Pascual 2002, De Vries 2003).

In dagelijks taalgebruik is het niet ongewoon om voor allerlei communicatieve doelen gebruik te maken van een echt of imaginair gesprek of gespreksfragment (o.a. Fauconnier & Turner 1998, Turner 2002, Coulson & Oakley te versch.). Zie bijvoorbeeld de volgende passage uit een interview met de directeur van een bordeel die commentaar geeft op een overmaat van regelingen op zijn werkterrein.

(25) Het moet een beetje spannend en mysterieus blijven. Het moet toch niet zo zijn dat een man zijn vrouw opbelt en zegt: *‘Schat, ik ben vanavond wat later, want ik ga nog even langs ‘Sauna Diana’.* (AD, 08/11/03)

Hier illustreert iemand met een hypothetisch (denkbeeldig, geconstrueerd) gesprek de zijns inziens ongewenste situatie dat een erotische sauna niet meer als “spannend en mysterieus” wordt ervaren. Een imaginaire communicatieve situatie waarin een man zijn vrouw even over zijn uitstapje informeert, mogelijk om met het eten maar niet op hem te wachten, wordt voorgesteld als een levendig, cultureel invoelbaar scenario op menselijke schaal dat zich zou kunnen voordoen als gevolg van de regelgeving in kwestie. Het gebruik van verhalen staat centraal in gewone menselijke cognitie en alledaags taalgebruik (Rosen 1988, Tannen 1989, 1995). In (28) wordt het verhaal zo gepresenteerd dat de verteller spreekt voor een van de personages. Het gebruik van andermans stemmen en letterlijke of geconstrueerde citaten in het eigen discours is geen ongewoon verschijnsel (zie o.a. Voloshinov 1930, Bakhtin 1981, Tannen 1986, 1995, Lucy 1993, Baynham & Slembrouck 1999). Door het gebruik van de directe rede, zoals in (25), komt een verhaal tot leven (Clark & Gerrig 1990, Besnier 1992) en brengt het ‘conversational involvement’ met zich mee (Rosen 1988, Tannen 1982:18-19, 1995:213-215, Semino e.a. 1999:313-314).

Zoals Pascual (2002) heeft laten zien, komt fictieve interactie voor op diverse niveaus van taalgebruik: het niveau van de tekst (monoloog als dialoog ervaren), de zin (retorische vragen), de deelzin (*Ik dacht: waarom eigenlijk niet? en Mijn houding is: nee heb je!*), de woordgroep (*het dilemma van wat nu? en de partijlijn van: niks daarvan, hoort niet*) en het woord

(afleidingen als *vergeet-mij-nietje*, *doehetzelver* en samenstellingen als *doe-het-zelfwinkel*, *blijf-van-mijn-lijfhuis*). Het onderstreepte element in deze voorbeelden heeft telkens de vorm van een zin die mogelijk oorspronkelijk dienst heeft gedaan in feitelijke interactie of die mogelijk zelfs dienst doet in een zich voltrekkende interactie, maar die in het woordverband te interpreteren is als een aanduiding van fictieve interactie. Dit geldt ook als het gaat om woorden die, zoals de vier hiervoor, te beschouwen zijn als geheel gelexicaliseerd (zie par. 2.1). Een (multi)sententiële specificans van composita wordt door ons opgevat als een – syntactisch-semanticke dan wel tekstuele – entiteit waarmee een verbale interactie wordt opgeroepen of, juister geformuleerd, waardoor wij in staat gesteld worden te denken aan een verbale interactie.

Zo laat het volgende voorbeeld zien dat een pseudo-gesprek ingezet kan worden om iets te zeggen over de denkbeeldige sprekers en hun situatie (inclusief presupposities en implicaties) en vervolgens kan een fragment ervan met een ander element samengesteld worden om de stroming van die sprekers in de betrokken situatie aan te duiden.

- (26) Er zijn taalkundigen die zich lange tijd genegeerd en belachelijk gemaakt hebben gevoeld door de formele taalkundigen. [...] *Nu wij!* lijken de auteurs te zeggen. *Als jullie niet naar ons willen luisteren, luisteren wij ook niet naar jullie! Als jullie zeggen dat je alleen de vorm mag bestuderen, gaan wij studenten helemaal niks over die vorm vertellen!* [...] Het past kennelijk in een ontwikkeling, die ik ernstig betreur, en die neerkomt op een totaal overboord gooien van allerlei soorten van taalwetenschap die niet in deze of gene politieke agenda passen: de '*nu-wij-taalwetenschap*'. (Ne)

Dit fragment uit een column over een inleiding in de taalwetenschap spreekt van een naar gevoel dat een groep taalkundigen volgens een zegsman van de schrijver zou hebben over een in diens ogen als onheus ervaren behandeling door een andere groep. Op die hypothetische bejegening reageren zij die een naar gevoel bezorgd zou zijn, met zinnen in de directe rede. De zegsman laat hen zichzelf aanduiden met *wij* en hun antagonisten met *jullie*. De reactie lijkt gepresenteerd als een citaat, maar feitelijk wordt er niet aangehaald, want het gaat om woorden uit een gefingeerd gesprek. De taalkundigen-met-het-vermoede-nare-gevoel spreken de woorden in kwestie niet echt uit, wel fictief: door de publicatie van hun boek. In de tekst wordt

later op het pseudo-gesprek compact gealludeerd in de samenstelling *nu-wij-taalwetenschap* (het is overigens ook de titel van de column). Hierin wordt met het element *nu wij* als specificans gerefereerd aan het confrontationele scenario van de pseudo-dialoog die begint met *Nu wij!* Dat element wordt opgenomen in de samenstelling om er een nieuwe taalwetenschap mee te onderscheiden.

Waar, anders dan in (26), geen aanleiding is voor een expliciete presentatie van een echt of imaginair gesprek, zou men kunnen stellen dat de specificans geen betrekking heeft op een (feitelijke of fictieve) interactie. Immers, bij geen van de gegeven voorbeelden is er in de specificans een dialoog met een conversationele beurtwisseling aan de orde. Toch nemen wij aan dat de voorbeelden betrekking hebben op een – zij het fictieve – verbale interactie, omdat wij de weergegeven uiting in de specificans als metonymisch opvatten voor de verbale interactie waarvan de uiting geacht mag worden deel uit te maken. Wat zich overigens ook voordoet, is dat een fictieve beurtwisseling op een speelse wijze geïmpliceerd wordt, zoals in (23c): “*Niet tevreden? Geld terug!*”-garantie, waar met het elliptische ‘Geld terug!’ gereageerd wordt op een negatief antwoord – dus bij een geïmpliceerde beurtwisseling – op de elliptisch gestelde vraag: ‘Niet tevreden?’

4.2 De relatie tussen specificans en specificatum

We zullen eerst de relatie van de specificans met het specificatum van sententiële composita onderzoeken en vervolgens kort ingaan op de vraag of, dan wel in hoeverre, de inhoud van de (multi)sententiële specificans een zekere lexicalisatie heeft ondergaan.

Over de relatie tussen specificans en specificatum is veel geschreven. Zo schrijft Jespersen (1942:137): “Compounds express a relation between two objects or notions, but say nothing of the way in which the relation is to be understood. That must be inferred from the context or otherwise”. Zo’n opvatting wordt gehuldigd door linguïsten als Downing (1977), Bauer (1978) en Ryder (1994:83). In beginsel volgen ook wij zijn hypothese. Wel nemen we aan dat sommige typen cognitief-pragmatische relaties de vorming van sententiële composita begunstigen.

Bij de sententiële composita onderscheiden wij zeven belangrijke typen relaties tussen specificans en specificatum, waarbij de grens niet altijd scherp te trekken is.²⁶ Verder is de

typologie zeker niet uitputtend. Met het specificatum kan gerefereerd worden aan: (1) *een entiteit die te kennen geeft (zegt, uitstraalt, aangeeft)* wat met de specificans aangeduid wordt, (2) *een gedraging waaruit spreekt* wat met de specificans aangeduid wordt, (3) *een opvatting of weergave ervan die inhoudt* wat met de specificans aangeduid wordt, (4) *een groep mensen, een tijd met een groep mensen of een eenheid van mensen die als leidende gedachte hebben* datgene wat met de specificans aangeduid wordt, (5) *een handeling of product ervan waarbij als leidende gedachte geldt of lijkt te gelden* datgene wat met de specificans aangeduid wordt, (6) *een entiteit waarbij als karakteristiek deel ervan al dan niet fictief gezegd wordt* wat met de specificans aangeduid wordt, (7) *een entiteit die wordt geconceptualiseerd als gerelateerd aan* datgene wat met de specificans aangeduid wordt. We zullen van elk type relatie tussen specificans en specificatum enkele gevallen noemen en voorts, waar dat van toepassing is, ook enkele subcategorieën vermelden.

Type 1: met het specificatum wordt gerefereerd aan een entiteit die te kennen geeft (zegt, uitstraalt, aangeeft) wat met de specificans aangeduid wordt. Voorbeelden zijn de volgende.

- (27) Opstelten is de *ik-neem-daar-geen-woord-van-terug-meneer*. (dV, 01/11/02)
 (28) Plaats *doe-niks-kruis* in de agenda (kop in dV, 06/05/03)
 (29) *Waar-moet-je-op-letten-boekjes*(kop in dV, 05/06/03)

De weergegeven uiting in de specificans van (27) is afkomstig van de persoon aangeduid met meneer.²⁷ Het kan hier zowel gaan om een direct citaat, samenvatting of parafrase van iets dat de ‘meneer’ werkelijk heeft gezegd, of om de verbale versie/vertaling van iets dat hij door zijn gedrag uitstraalt.²⁸ In (28) en (29) hebben we een specificatum waarmee een zaak wordt aangeduid: *het kruis* en *boekjes* betreffen entiteiten die personifiërenderwijs aangeven – ‘vertellen, zeggen’ – wat met de betrokken specificans wordt aangeduid. In (28) staat het kruis in de agenda als conventioneel teken voor ‘niks doen’.²⁹ In (29) ‘zeggen’ het soort boeken waaraan gerefereerd wordt, waar de lezer op moet letten.³⁰

*Type 2: met het specificatum wordt gerefereerd aan een gedraging waaruit spreekt wat met de specificans aangeduid wordt.*³¹ In de voorbeelden hieronder zijn het de beweging, het knikje en de stand van de schouders waarin naar het oordeel van de spreker of schrijver datgene tot uitdrukking komt wat in de specificans wordt aangeduid.³²

- (30) een *ik-denk-beweging* (wrijven over de neusbrug) of een *ik-ben-moe-beweging* (wrijven in de ogen) (VM, 04/10/03)
- (31) dat je zo'n *ik-heb-het-altijd-geweten knikje* bestuurlijk-strategisch inzette (13/06/03)³³
- (32) Als echte mafiahelden houden ze hun schouders in de lage *ik-ben-niet-bangstand*
(NH, 29/01/03)

Type 3: met het specificatum wordt gerefereerd aan een opvatting – of weergave ervan – die inhoudt wat met de specificans aangeduid wordt. In de voorbeelden worden concepten als principe, moraal en beleid geconcretiseerd in de specificans.

- (32) Bij Ahold hanteren zij [...] het '*eerst zien, dan geloven*'-principe. (dV, 02/09/03)
- (33) De *alles-moet-kunnen-moraal* (dV, 28/11/03)
- (34) het oude '*blijf-jezelf*'- en het nieuwe '*pas je aan*'-beleid (dV, 23/10/03)

Concepten als principe, moraal en beleid worden geconcretiseerd in de specificans. Verder rekenen we ook trend ('*I-wanna-look-like-mom*'-trend) en cultuur (*doe-maar-gewooncultuur*, *anything goes-cultuur*) tot dit type, want in de voorbeelden is *trend* te interpreteren als uitdrukking van een sterker wordende opvatting en *cultuur* als 'een geheel van opvattingen inzake normen en waarden in een groep' (vergelijk Van Dale 1999: s.v.).³⁴

Type 4: met het specificatum wordt gerefereerd aan een of meer mensen – of een tijd met een groep mensen, dan wel een sociaal (bijv. politiek) bepaalde eenheid van mensen – die als leidende gedachte hebben datgene wat met de specificans aangeduid wordt. Het onderscheid tussen de types 1 en 4 is dat bij type 1 de entiteiten aangeduid met het specificatum conceptualiseerbaar zijn als instanties die iets te kennen geven, terwijl de pendanten van type 4

eerst en vooral te conceptualiseren zijn als entiteiten waarvoor iets geldt, ongeacht of ze dat ook – al dan niet fictief – verbaal te kennen geven. Enkele voorbeelden zijn de volgende.

- (35) Wetenschappelijke scepsis [...] laat de *doe-hetzelfdokter* koud (kop in *dV*, 25/02/04)
 (36) de overgang naar het *alles-moet-kunnen tijdperk*. (NH, 17/01/04)
 (37) Weg met het ‘*laat-maar-waaien*’-*Europa* (kop in NH, 20/02/04)

Het specificatum kan betrekking hebben op een of meer mensen, de mensen van een tijdperk, of van een sociale (bijv. politieke) eenheid voor wie gold of geldt wat in de specificans wordt aangeduid (vergelijk *alles-moet-kunnen traditie*; *dV*, 29/06/04). Een woord als *tijdperk* kan overigens niet zonder meer opgevat worden als een metoniem voor de mensen van die periode, getuige (38); daar wordt met *kom uit* aangegeven dat de subjectreferent stamt uit een periode en niet dat die afstamt van een groep mensen.

- (38) Ik kom uit het *do-it-yourself tijdperk*. (*dV*, 27/06/03)

Waar het echter gaat om de interne woordrelatie tussen specificans en specificatum van *do-it-yourself tijdperk*, moet het specificatum *tijdperk* wel begrepen worden als metonymische aanduiding van de mensen in die periode. Immers, ‘doe het zelf’ geldt voor de mensen uit de desbetreffende periode en niet voor die periode als zodanig. Wat hier voor de interpretatie van *tijdperk* opgemerkt is, geldt ook voor het voorbeeld met *Europa* in voorbeeld (37).

Type 5: met het specificatum wordt gerefereerd aan menselijk handelen of een product daarvan waarbij als leidende gedachte geldt of lijkt te gelden datgene wat met de specificans aangeduid wordt. Hier volgen enkele voorbeelden.

- (39) *Doe-het-zelfrecht* (kop in *dV*, 24/10/03)
 (40) Het geschrevene onderscheidt zich van de babbeltcultuur, het aan tafel doornemen van de actualiteit, het *we-zien-wel-interview*. (VG, 15/11/03)
 (41) Alle violen worden uit de kast gehaald om de tranen te laten vloeien in dit wel erg *van-dik-hout-zaagt-men-planken drama* over een gefrustreerde componist (VG 29, 20/07/03)

In (39) gaat het om rechtspleging waarbij de uitvoerders (moeten) uitgaan van of lijken uit te (moeten) gaan van het idee: ‘doe het zelf’. In (40) lijkt het idee ‘we zien wel’ de leidende gedachte van de interviewers achter de aanpak van het interview. In (41) is het motto ‘van dik hout zaagt men planken’ voor de producenten van het drama in kwestie kennelijk de leidende gedachte geweest bij de productie.³⁵

Type 6: met het specificatum wordt gerefereerd aan een entiteit waarbij als karakteristiek deel ervan al dan niet fictief gezegd wordt wat met de specificans aangeduid wordt.

(42) de ‘*er-zit-wat-op-uw-schouder*’-truc was bekend (dV, 07/06/03)

(43) ik heb weer heel wat *hee-hoe-is-het-nou-met-joufeestjes* afgelopen. (AV, 12/02/04)

(44) de ‘*we-kunnen-het-niet-meer-opbrengfase*’ van je ouders. (NH, 05/01/04)

In (42) gaat het om een zakkenrollerstruc waarbij als cruciaal deel ervan slachtoffers worden afgeleid met de mededeling dat er iets op hun schouder zit. Typisch voor de soort feestjes in (43) is dat men erheen gaat om met een vraag als ‘hé, hoe is het nou met jou?’ aan de weet te komen hoe het met oude bekenden gaat. En voor de fase in (44) is het karakteristiek dat mensen (tegen hun kinderen) zeggen dat ze bepaalde inspanningen niet meer kunnen opbrengen, in concreto: ‘dat risico met die gladde wegen kunnen we op onze leeftijd niet meer nemen’.

Type 7: met het specificatum wordt gerefereerd aan de entiteit die wordt geconceptualiseerd als gerelateerd aan datgene wat met de specificans aangeduid wordt. Dit type is zo ruim gekarakteriseerd dat ze de andere feitelijk overlapt en overeenkomt met de karakterisering van composita in het algemeen: het specificatum wordt geconceptualiseerd als gerelateerd aan de specificans. Met type 7 worden daardoor al die gevallen afgedekt waarvoor de specifiekere relaties van de typen 1-6 niet van toepassing zijn. Enkele voorbeelden zijn de volgende.

(45) een ‘*sta-op-fauteuil*’ voor een ‘kontje’ uit de stoel (dV, 07/08/03)

(46) Lachend noemden we het toen de *papa-springt-bij-hypotheek*. (VM, 19/04/03)

(47) Als elk jaar acht ziekenhuizen aan dit *zwaan-kleef-aan-proces* meedoen (dV, 29/09/03)

In (45) gaat het om een speciaal type stoel die bij een bepaalde stand en door die stand de bezitter de aansporing geeft: ‘sta op’ (eventueel is het te zien als een randgeval van type 1). Het geval in (46) betreft een lening die mogelijk is door ouderlijke hulp. In (47) is een proces aan de orde waarbij de ene instantie de andere volgt alsof de een de ander aanspoort met ‘zwaan, kleef aan’.

Tot type 7 rekenen we ook gevallen waar de specificans een titel (naam) is; de entiteit die wordt aangeduid met het specificatum, heeft er iets (bekends of infereerbaars) mee te maken. Ter toelichting bij (50): er is onder meer een tv-programma met als titel *Vertel het ons*.

- (48) De *Laat ze maar lachen*-presentator speelt een rol in zijn nieuwe revue (dV, 17/01/04)
 (49) Deze 3de *Look who's talking*-film heeft [...] pratende honden. (VG, 06/12/03)
 (50) Vandaag ihkv de ‘*vertel-het-ons*’ actiedag. (VG, 03/10/03)

Overzien we de typen 1-7, dan kunnen we stellen dat de vorming van composita waarin de sententiële specificans een fictief-interactioneel karakter heeft, begunstigd wordt door de aard van de betrokken cognitief-pragmatische relatie. Gunstig is een situatie waarin de uiting of de gedachte weergegeven met de specificans toe te schrijven is aan mensen aangeduid met het specificatum of aan mensen die geacht kunnen worden een belangrijke rol te spelen in de entiteit aangeduid met het specificatum. Die entiteit kan een gedraging zijn, een opvatting of weergave ervan, een tijdperk, een handeling (gebeuren) of resultaat ervan. Uit type 7 blijkt evenwel dat in diverse andere gevallen een relatie conceptualiseerbaar is tussen hetgeen met het specificatum en hetgeen met de sententiële specificans wordt aangeduid.

Bij type 1 kan de inhoud van de specificans gezien worden als een uiting van de entiteit aangeduid met het specificatum, namelijk een persoon of een als gepersonifieerd op te vatten entiteit. De persoon of de entiteit is te zien als de woordvoerder in de verbale interactie die met de specificans aan de orde wordt gesteld. Ook bij type 2 kan de inhoud van de specificans gelden als een uiting, en wel van wie achter de entiteit aangeduid met het specificatum zitten, voor wier rekening de uiting dus komt. Zij zijn daardoor *dramatis personae* in de fictieve verbale interactie. Bij type 3 is de inhoud van de specificans te zien als de verwoording van een idee geldend voor wie de opvatting of de weergave ervan aangeduid met het specificatum zijn

toegedaan. Ze figureren daarmee in de fictieve verbale interactie verwoord met de specificans. Bij type 4 is de inhoud van de specificans eveneens te zien als de verwoording van een idee, nu geldend voor de mensen direct of indirect aangeduid met het specificatum. Zij zijn te beschouwen als actanten in de fictieve verbale interactie verwoord met de specificans. Bij type 5 is de inhoud van de specificans te zien als de verwoording van een leidende gedachte voor wie betrokken zijn bij de handeling of de realisering van het handelingsresultaat aangeduid met het specificatum. Het gaat er om spelers in een fictieve verbale interactie waaraan wij kunnen denken op basis van de samenstelling. Bij type 6 wordt de uitspraak in de specificans geconceptualiseerd als typisch behorend bij de handeling (truc), het gebeuren (feestjes) of de tijd (fase) aangeduid met het specificatum, en wel als een uitspraak van hen die daarin een centrale rol spelen. Bij type 7 is dat wat met het specificatum aangeduid wordt, geconceptualiseerd als gerelateerd aan datgene wat aangeduid wordt met de specificans. Maar anders dan bij de typen 1-6 is het bij type 7 heel wat complexer om te bepalen wat de rol is van de speler(s) in de fictieve verbale interactie aangeduid met de specificans, doordat hetgeen aangeduid wordt met het specificatum, een smalle basis of zeer indirect aanknopingspunt vormt voor de verbale interactie die in de specificans aan de orde is.

Dat het interactionele karakter van de sententiële specificans begunstigd wordt door de relatie tussen de specificans en het specificatum, mag eens te meer aangenomen worden, omdat maar een klein deel van de onderzochte samenstellingen niet ingedeeld is bij een van de typen 1-6, maar bij type 7.

Het is van belang dat noch een specificans noch een specificatum op zich bepalend is voor de indeling bij een van de typen. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende gevallen.

(51) *dezelfde specificans, verschillende relaties tussen specificans en specificatum*

- a *doe-het-zelfrechter, doe-hetzelfdokter*
- b *doe-het-zelfrecht*
- c *doe-het-zelfketen, doe-het-zelfzaken, doe-het-zelfkalkoen*

(52) *hetzelfde specificatum, verschillende relaties tussen specificans en specificatum*

- a *we-zien-wel-interview*
- b *'mijn moeder is mijn rolmodel'-interview (dV, 26/11/02)*

Al hebben de samenstellingen in (51) de specificans *doe-het-zelf* gemeen, de semantisch-pragmatische relatie tussen de samenstellende leden is zó dat de gevallen bij verschillende types horen, respectievelijk type 4, 5 en 7. Omgekeerd delen de samenstellingen in (52) het specificatum *interview*, maar ze horen door de semantisch-pragmatische relatie tussen beide leden bij verschillende types, respectievelijk type 5 en 6.

Ter afronding willen we nog op twee punten ingaan: de status van de inhoud van de (multi)sententiële specificans en de kwestie of, dan wel in hoeverre, de inhoud van de (multi)sententiële specificans een zekere lexicalisatie heeft ondergaan.

In het voorgaande is in feite niet expliciet besproken dat hetgeen met de (multi)sententiële specificans aan de orde wordt gesteld, een hybridische categorie is. Waar gesproken wordt van een *sententiële* specificans, wordt niet met evenveel woorden gezegd wat de linguïstische status van de betrokken entiteit is. In zekere zin blijft het bij de *multisententiële* specificans ook enigszins in het midden wat de linguïstische status is van wat een *combinatie van zinnen* genoemd is. Een *combinatie van zinnen* is uiteraard geen entiteit die uitsluitend op het niveau van de grammatica ligt.

Bij de behandeling van type 1 – maar ook elders – is herhaaldelijk expliciet sprake geweest van een uiting waar het gaat om de inhoud van de specificans. Om te beginnen bij de bespreking van voorbeeld (27), waar gesteld wordt dat de uiting ‘ik neem daar geen woord van terug’ gepresenteerd is als afkomstig van de persoon aangeduid met *meneer*. De inhoud van de specificans hoeft geen uiting te zijn die ooit gedaan is.³⁶ En zelfs als er een werkelijk gedane uiting mee correspondeert, dan wordt met de specificans uiteraard niet die unieke uiting gedaan. Wat met de sententiële specificans aangeduid wordt, is niet voorstelbaar zonder een illocutionaire waarde. Daarom nemen we aan dat de inhoud van de (multi)sententiële specificans beschouwd moet worden als een entiteit op tekstniveau, en wel als een *weergave (presentatie)* van een uiting of gedachte, resp. van een samenstel van uitingen of gedachten.

Het andere punt is de kwestie of, dan wel in hoeverre, de inhoud van de (multi)sententiële specificans een zekere lexicalisatie heeft ondergaan. De vraag is echter of die kwestie wel zo relevant is voor het verschijnsel dat we hier bestuderen. Sommige gevallen zijn zegswijzen, clichés, cliché-achtige formuleringen, dan wel “potenziële Klischees” (Meibauer 2003:172). Maar potentiële clichés zijn in beginsel creatief. Samen met andere creatieve gevallen vragen

ze om een verklaring van hun voorkomen. Wij gaan ervan uit dat niet zozeer de – al dan niet clichématige – formulering of formuleringmogelijkheid bepalend is voor hun optreden in een samenstelling als wel de makkelijke voorstelbaarheid van de betrokken situatie, veelal mede door feitelijke ervaring van de taalgebruiker met het type situatie dat in de specificans aan de orde wordt gesteld.

4.3 Dynamische categorisering

De inhoudelijke relatie tussen de samenstellende delen van de typen 1-6 is in hoge mate transparant gebleken. Immers, de entiteit die in beginsel met het specificatum aangeduid kan worden, is steeds conceptualiseerbaar als – nauw gerelateerd aan – de entiteit die verantwoordelijk is voor wat met de specificans wordt weergegeven. Hoewel de interne relatie bij gevallen van type 7 inhoudelijk aanzienlijk complexer is, zijn ook die transparant te noemen omdat ze goed interpreteerbaar zijn op basis van context, situatie en/of kennis van de wereld. Zo krijgen we bij *sta-op-fauteuil* in (45) als toelichting “voor een ‘kontje’ uit de stoel”, te verbinden met de kennis van de wereld dat het voor sommige ouderen moeilijk is nog op eigen kracht uit een gemakkelijke stoel overeind te komen. Met *papa-springt-bij-hypotheek* in (46) wordt een naam gegeven aan een leenconstructie die aan de orde is geweest, zodat de samenstelling te begrijpen is op basis van de context en eventueel ook los daarvan op basis van kennis van de wereld. Zin (47) biedt zelf vrijwel alle informatie benodigd voor de interpretatie van *zwaan-kleef-aan-proces*, al kan die verrijkt worden met kennis van de (sprookjes)wereld: de aansporing ‘Zwaan, kleef aan’ heeft een markante rol in een sprookje (naar Grimms *Die goldene Gans*; WNT: s.v. *kleef-aan*).

Bij enkele composita van de typen 1-7 gaat het om categorisering die vrij duurzaam blijken te zijn (*doe-het-zelfwinkel*) of kans maken op een zekere duurzaamheid, zoals *alles-moet-kunnen tijdperk* (38). Veel van de composita van de typen 1-7 vertegenwoordigen echter geen duurzame maar dynamische categorisering. Met Downing (1977:818-819) kunnen we van *deiktische composita* spreken: ze impliceren niet dat er een subcategorie valt te onderscheiden waarvan het geval in kwestie een lid is,³⁷ zoals is opgemerkt naar aanleiding van *I am an African-toespraak* (14). Hoe moet de semantiek van de onderzochte composita gekarakteriseerd worden in hun nieuwe eenheid?

Is er een parallel voor Langackers (1987:183-186) voorstel om de betekenis van een woord als *hoog* te beschrijven door die te relateren aan het concept van een cirkel, of de betekenis van een verwantschapsnaam als *oom* door die te relateren aan het netwerk van familieverwantschappen? Naast de semantiek van N+N-composita (wat met het specificatum aangeduid wordt, is gerelateerd aan wat aangeduid wordt met de specificans) is de feitelijke context waarin een compositum geïntroduceerd wordt, te beschouwen als de nadere indicatie en specificatie van zijn pragmatische toepassing (vergelijk Downing 1977:838-840, Croft & Cruse 2004:hst.4).

Met een compositum kan een nieuwe semantisch-pragmatische categorie gevormd worden, die berust op de relatie tussen wat met de specificans en wat met het specificatum aangeduid kan worden. De sententiële specificans is een fictieve uiting of weergave van een verbale interactie tussen fictieve taalgebruikers, met als functie: specificeren wat met het specificatum kan worden aangeduid. Sententiële composita zijn vaak gelegenheidsategoriseringen, die geen langere bestaansgrond hebben dan één feitelijke context, zodat we ze wegwerpcomposita kunnen noemen (Janssen 2003:311).

5 Conclusies

Het gepresenteerde materiaal laat zien dat in het Nederlands samenstellingen mogelijk zijn met een specificans bestaande uit een of meer zinnen van diverse typen. Waar het gaat om een combinatie van zinnen in de specificans, is gebleken dat de combinatie op tekstniveau ligt. In samenhang daarmee is aannemelijk geworden dat ook in gevallen waar de specificans slechts een zin omvat, die zin opgevat moet worden als liggend op het tekstniveau.

Gebleken is dat de onderzochte samenstellingen geen indexicale eilanden hoeven te zijn. Elementen van de specificans kunnen toegankelijk zijn voor indexicale relaties, zowel met elementen buiten de samenstelling die in de context zijn aangeduid, als met elementen die gezien kunnen worden als situationeel gegeven.

De relaties tussen specificans en specificatum zijn semantisch-pragmatisch gezien vrij uiteenlopend. Er zijn zes typen relaties onderscheiden waar het type specificatum een begunstigende factor is voor de vorming van samenstellingen met een (multi)sententiële specificans. Daarbij is opgemerkt dat een lexeem niet op voorhand gekwalificeerd is als

specificatum van een type, maar dat zijn typologische plaats mede berust op de semantisch-pragmatische rol die de specificans vervult ten opzichte van het lexem in kwestie. Anders gezegd, niet de aard van het specificatum ligt ten grondslag aan de plaats van het compositum in de typologie, maar de aard van de specificans-specificatumcombinatie.

In eerder onderzoek is aangenomen dat morfologie verweven kan zijn met syntactische procédés; ons onderzoek pleit ervoor aan te nemen dat morfologische procédés verweven kunnen zijn met tekstuele procédés, of meer in het algemeen met pragmatische procédés (Janssen ms.). Die hypothese ligt in de lijn van het cognitief-linguïstische uitgangspunt dat er geen scherpe lijnen te trekken zijn tussen de diverse typen linguïstische procédés (Langacker 1987:18-19, 60, 1991:511-525).

De (multi)sententiële specificans is behandeld in termen van fictieve verbale interactie, namelijk in samenhang met de rol die face-to-face-interactie speelt in conceptualisatie en taalgebruik. Als deze benaderingswijze verhelderend is voor het inzicht in de betrokken composita, vormt ze een bevestiging van het cognitief-linguïstisch uitgangspunt dat er tussen syntaxis en semantiek een fundamentele correspondentie bestaat, al vormt die geen directe een-op-een-relatie (Lakoff 1987). Zo blijkt een sententiële specificans in de vorm van een vragende zin gepaard te gaan met de overeenkomstige semantische categorie van een al dan niet fictieve vraag. Dus, bij het gebruik van een zin als specificans ondergaat de zin in kwestie geen verandering van grammaticale categorie.

Het optreden van nieuwe composita (gelegenheidsgevallen voor die-en-die ene concrete situatie) wijst op een vage scheidslijn tussen taalkennis en taalgebruikskennis (Langacker 1987:2.I.3, 2.I.4, 4.2, 1991:II.4, 508, 512, 532). Immers, een nieuwe samenstelling als *jij-bent-mijn-goeie-vriend-en-ik-de-jouwe-klopje* is te begrijpen door kennis van taal én taalgebruik. Zodra zo'n nieuwe semantische categorie ook in andere dan die-en-die ene situatie relevant is en wordt toegepast, kan de samenstelling geconventionaliseerd worden (*blijf-van-mijn-lijfhuis, doe-het-zelfzaak, ban-de-bom-demonstratie*) en deel uitmaken van taalkennis. Hierin kan een aanwijzing gezien worden dat taal in het algemeen niet los behandeld moet worden van de feitelijke productie en interpretatie van uitingen in het oorspronkelijke verband, en dat de taalkundige analyse dus gebaseerd moet zijn op taalgebruik (Janssen ms.). De vorm van taal reflecteert ook haar interactionele functie (zie o.a. Sinha 1999, Pascual 2002:26, 230).

Diverse kwesties zijn niet of nauwelijks aan de orde gekomen. Enkele van die vragen zijn de volgende. Komen samenstellingen van het onderzochte type (veelvuldig) voor in mondeling taalgebruik? In welke omstandigheden komen ze voor? In welke sociale contexten worden ze gebruikt en door, respectievelijk voor welke sociaal te onderscheiden typen taalgebruikers?

Bibliografie

- Ackema, P. & A. Neeleman (2002).** Morphological selection and representational modularity. In: G. Booij & J. van Marle (red.), *Yearbook of morphology 2001*. Dordrecht: Kluwer, 1-51.
- Aronoff, M. (1976).** *Word formation in Generative Grammar*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bakel, J. van (1968).** *Nederlandse spraakkunst* [bewerking van de uitgave van E. Rijpma & F.G. Schuringa]. Groningen: Wolters.
- Bakhtin, M. M. ([1975] 1986).** *The dialogic imagination*. M. Holquist (red.), [Vertaald door C. Emerson & M. Holquist]. Austin: University of Texas Press.
- Bauer, L. (1978).** *The grammar of nominal compounding, with special reference to Danish, English, and French*. Odense: Odense University.
- Baynham, M. & S. Slembrouck (1999).** Special issue: Speech representation and institutional discourse. *Text* 19, 1-153.
- Besnier, N. (1992).** Reported speech and affect on Nukulaelae Atoll. In: J.H. Hill & J.T. Irvine (red.), *Responsibility and evidence in oral discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 161-181.
- Blanche-Benveniste, C. (1991).** *Le français parlé: études grammaticales*. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Bloomfield, L. (1933).** *Language*. London: Allen and Unwin.
- Booij, G. (2002).** *The morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.
- Botha, R. (1981).** A base rule theory of Afrikaans synthetic compounds. In: M. Moortgat, H. van der Hulst & T. Hoekstra (red.), *The scope of lexical rules*. Dordrecht: Foris, 1-77.
- Botha, W. J. (2001).** The deictic foundation of ideology, with reference to the African Renaissance. In: R. Dirven, R. Frank and C. Ilie (red.), *Language and ideology. Volume II. Descriptive cognitive approaches*. Amsterdam: Benjamins, 51-76.
- Bresnan, J. & S. A. Mchombo (1995).** The lexical integrity principle: evidence from Bantu. *Natural language and linguistic theory* 13, 181-254.
- Carroll, J. M. (1979).** Complex compounds: Phrasal embedding in lexical structures. *Linguistics* 17, 863-877.

- Cicourel, A. V. ([1973] 1974).** *Cognitive sociology: language and meaning in social interaction*. Harmondsworth: Penguin Education.
- Cicourel, A. V. (1974).** Interviewing and memory. In: C. Cherry (red.), *Pragmatic aspects of human communication*. Dordrecht and Boston: D. Reidel Publishing Company, 51-82.
- Cicourel, A. V. (1978).** Interpretation and summation: issues in the child's acquisition of social structure. In: J. Glick & K.A. Clarke-Stewart (red.), *The development of social understanding*. New York: Gardner Press, 251-281.
- Clark, E. V. & H. H. Clark (1979).** When nouns surface as verbs. *Language* 55, 767-811.
- Clark, H. H. (1983).** Making sense of nonce sense. In: G.B. Flores d'Arcais & R.J. Jarvella (red.), *The process of language understanding*. Chichester: Wiley, 430-477. [Ook in: H.H. Clark, *Arenas of language use*. Chicago, Ill.: The University of Chicago Press, 1992, 297-331.
- Clark, H. H. & R. J. Gerrig (1990).** Quotation as demonstration. *Language* 66, 784-805.
- Coulson, S. & T. Oakley (te verschijnen).** Purple Persuasion: Conceptual blending and deliberative rhetoric. In: J. Luchjenbroers (red.), *Cognitive Linguistics: investigations across languages, fields, and philosophical boundaries*. Amsterdam: Benjamins.
- Croft, W. & D. A. Cruse (2004).** *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dale [Van Dale] (1961, 1984, 1992, 1999).** *Groot woordenboek der Nederlandse taal*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, Utrecht: Van Dale Lexicografie.
- Downing, P. (1977).** On the creation and use of English compound nouns. *Language* 53, 810-842.
- Ducrot, O. (1980).** *Les mots du discours*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Ducrot, O. (1984).** *Le dire et le dit*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Fauconnier, G. & M. Turner (1998).** Conceptual integration networks. *Cognitive Science* 2, 133-187.
- Foolen, A. (ms.).** Marking voices in discourse: quotation markers in English and other languages.
- Gallmann, P. (1990).** *Kategoriell komplexe Wortformen. Das Zusammenwirken von Morphologie und Syntax bei der Flexion von Nomen und Adjektiv*. Tübingen: Niemeyer.

- Giegerich, H. J. (2004).** Compounds or phrase? English noun-plus-noun constructions and the stress criterion. *English Language & Linguistics* 8, 1-24.
- Givón, T. (red.) (1997).** *Conversation: cognitive, communicative and social perspectives*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.
- Goodwin, Ch. (1995).** The negotiation of coherence within conversation. In: M.A. Gernsbacher & T. Givón (red.), *Coherence in spontaneous speech*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.
- Gumperz, J. (1983).** *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Groene boekje (1995).** *Woordenlijst Nederlandse taal*. Den Haag: Sdu / Antwerpen: Standaard.
- Haas, W. de & M. Trommelen (1993).** *Morfologisch handboek van het Nederlands. Een overzicht van de woordvorming*. Den Haag: SDU.
- Hoeksema, J. (1988a).** *Categorial morphology*. Groningen [Diss. RUG; eigen beheer].
- Hoeksema, J. (1988b).** Head-types in morpho-syntax. In: G. Booij & J. van Marle (red.), *Yearbook of morphology 1988*. Dordrecht: Foris, 123-137.
- Hofstede, G. (1999).** De interjectie als illocutionaire handeling. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen* 61, 127-135.
- Jakobson, R. (1953).** Discussion in Claude Lévi-Strauss, Roman Jakobson, Carl F. Voegelin and Thomas A. Sebeok, results of the conference of anthropologists and linguists. *International Journal of American Linguistics Memoir* 8, 11-21.
- Jakobson, R. (1990).** Langue and parole: code and message. In: L. R. Waugh & M. Monville-Burston (red.), *On language*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 80-109.
- Janssen, Th. A. J. M. (2003).** Inspirerend ‘Nederlands’? Een pleidooi voor doorstroom van kennis over taal. *Nederlandse Taalkunde* 8, 301-314.
- Janssen, Th. A. J. M. (ms.).** A speaker/hearer-based grammar: the case of possessives and compounds.
- Jespersen, O. (1942).** *A modern English grammar on historical principles. Part VI. Morphology*. Copenhagen: Munksgaard.
- Lakoff, G. (1987).** *Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago / London: The University of Chicago Press.

- Langacker, R. W. (1987).** *Foundations of Cognitive Grammar*. Deel 1. *Theoretical prerequisites*, Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1991).** *Foundations of Cognitive Grammar*. Deel 2. *Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- Leech, G., G. Myers & J. Thomas (1995).** *Spoken English on computer*. Harlow and New York: Longman.
- Lieber, R. (1988).** Phrasal compounds in English and the morphology-syntax interface. *Chicago Linguistic Society* 24(2), 202-222.
- Lieber, R. (1992).** *Deconstructing morphology. Word formation in syntactic theory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lucy, J. A. (red.) (1993).** *Reflexive language: reported speech and metapragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1968).** *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1977).** *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mead, G. H. [1934] (1955).** *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Meibauer, J. (2003).** Phrasenkomposita zwischen Wortsyntax und Lexikon. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 22, 153-188.
- Miller, J. & R. Weinert (1998).** *Spontaneous spoken language: syntax and discourse*. Oxford: Clarendon Press.
- Pascual, E. (2002).** *Imaginary dialogues: conceptual blending and fictive interaction in criminal courts*. Utrecht: LOT.
- Recanati, F. (2000).** *Oratio obliqua, oratio recta. An essay on metarepresentation*. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.
- Rosen, H. (1988).** The autobiographical impulse. In: D. Tannen (red.), *Linguistics in context: connecting observation and understanding*. Norwood, NJ: Ablex, 69-88.
- Ryder, M. E. (1994).** *Ordered chaos. The interpretation of English noun-noun compounds*. Berkeley, Cal.: University of California Press.
- Sapir, E. [1949] (1986).** *Selected writings in language, culture, and personality*. D.G. Mandelbaum (red.). Berkeley: University of California Press.

- Savini, M. (1983).** *Phrasal compounds in Afrikaans*. [M.A. thesis]. Stellenbosch: University of Stellenbosch. [In: Lieber 1992].
- Semino, E., M. Short & M. Wynne (1999).** Hypothetical words and thoughts in contemporary British narratives. *Narrative* 7, 307-334.
- Singer, M. (1984).** *Man's glassy essence. Explorations in semiotic anthropology*. Bloomington: University of Indiana Press.
- Sinha, C. (1999).** Grounding, mapping, and acts of meaning. In: Th.A.J.M. Janssen & G. Redeker (red.), *Cognitive linguistics: foundations, scope, and methodology*. Berlin: Mouton de Gruyter, 223-255.
- Sternberg, M. (1982).** Proteus in quotation-land: Mimesis and the forms of reported speech. *Poetics Today* 3, 107-156.
- Sweetser, E. ([1987] 1993).** The definition of *lie*: an examination of the folk models underlying a semantic prototype. In: D. Holland & N. Quinn (red.), *Cultural models in language and thought*. Cambridge / New York: Cambridge University Press, 43-66.
- Tannen, D. (1982).** Oral and literate strategies in spoken and written language. *Language* 58, 1-21.
- Tannen, D. (1984).** Spoken and written narrative in English and Greek. In: D. Tannen (red.), *Coherence in spoken and written discourse*. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, 21-41.
- Tannen, D. (1986).** Introducing constructed dialogue in Greek and American conversational and literary narratives. In: F. Coulmas (red), *Direct and indirect speech*. Berlin: Mouton, 311-322.
- Tannen, D. (1995).** Waiting for the mouse: constructed dialogue in conversation. In: D. Tedlock & B. Mannheim (red.), *The dialogic emergence of culture*. Urbana / Chicago: University of Illinois Press, 198-217.
- Toman, J. (1983).** *Wortsyntax. Eine Diskussion ausgewählter Probleme deutscher Wortbildung*. Tübingen: Niemeyer.
- Toorn, M. C. van den (1997).** Nieuwnederlands (1920 tot nu). In: M. C. van den Toorn, W. J. J. Pijnenburg, J. A. van Leuvensteijn & J. M. van der Horst (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 479-562.

- Turner, M. (2002).** The cognitive study of art, language, and literature. *Poetics Today* 23, 9-20.
- Vinkenoog, S. (2000).** *De ware Adam*. Groningen: Uitgeverij Passage.
- Visch, E.A.M. (1989).** *A metrical theory of rhythmic stress phenomena*. [Diss. Universiteit Utrecht; s.l.: s.n.; in 1990: Dordrecht: Foris].
- Voloshinov, V. N. ([1930] 1986).** *Marxism and the philosophy of language*. [Vertaald door L. Matejka & I. R. Titunik]. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Vries, L. J. de (2003).** New Guinea communities without writing and views of primary orality. *Anthropos* 98, 397-405.
- Ward, Gregory, Richard Sproat, Gail McKoon (1991).** A pragmatic analysis of so-called anaphoric islands. *Language* 67, 439-474.
- Wiese, R. (1996).** Phrasal compounds and the theory of word syntax. *Linguistic Inquiry* 27, 183-193.
- WNT (1882-2001).** M. de Vries, L. A. te Winkel e.a. (red.), *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Den Haag: Nijhoff [Verkleinde uitgave 1993-2001, Den Haag: SDU].
- Zonneveld, R.M. van. (1983).** *Affix-grammatika. Een onderzoek naar woordvorming in het Nederlands*. [Diss. RUG; s.l.: s.n.]

- * Esther Pascual: Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Letteren, De Boelelaan 1105, NL-1082 HV Amsterdam <e.pascual@let.vu.nl>; Universiteit Gent, Vakgroep Engels, Rozier 44, B-9000 Gent. Het onderzoek is verricht in het kader van een post-doc TALENT-stipendium van NWO.
- Theo Janssen: Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Letteren, De Boelelaan 1105, NL-1082 HV Amsterdam <thajm.janssen@let.vu.nl>.
- Het artikel is gepresenteerd in de lezing “‘Een I see ya when I see ya-relatie’ – Fictive interaction in tensed nominal compounds” op de TIN-dag (07/02/03) in Utrecht.
- 1 Cursivering van samenstellingen en onderstreping zijn steeds door ons aangebracht. Als in een fragment iets is weggelaten, wordt dat met [...] aangeduid. Dit wordt niet gedaan bij een weglating voor of na een voorbeeld; daarom beginnen voorbeelden soms zonder hoofdletter en eindigen ze soms zonder punt. Als afkortingen worden gebruikt: *AD* (*Algemeen Dagblad*), *Au* (*Autogids. Editie Gooi en Eemland*, nr. 10, 2004), *AV* (*Ad Valvas*), *BF* (B. Faber, *De jeugdzonde*, Amsterdam: Augustus, 2002), *Bi* (bijsluiter, 2003), *DD* (D. Draaisma, *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt*. Groningen: Historische Uitgeverij, 2001), *dM* (*de Morgen*), *dV* (*de Volkskrant*), *EU* (E. M. Uhlenbeck, *Moderne Nederlandse taalbeschrijving. Forum der Letteren* 1 (1960), 56-69, *IN* (*Inner Ned*, <<http://www.innened.com/drmwerk7.html>>), *JW* (J. Wolkers, *Brandende Liefde*. Amsterdam: De Bezige Bij, 1983), *MC* (*Marie Claire*, juli 2003), *Ne* (Neder-L 0207.a, 2002), *NH* (*NRC Handelsblad*), *Ra* (*Rails*, juni 2003), *VG* (*VPRO Gids*), *RN* (*Radio Noord-Holland*, 20/09/02), *VM* (*Volkskrant Magazine*), *WB* (W. Botha, *Identiteit en taal. Aambeeld / Anvil* 30-2, 2002, 11-15), *WD* (W. Daniëls, *De woordvondsten van Ronald Giphart*. Amsterdam: Podium, 2004).
 - 2 In de spellingwijze indiceren taalgebruikers soms – door aaneenschrijving of met een verbindingsteken – dat zij sententiële samenstellingen zien als verschillend van een woordgroep. Omdat *blijf-van-mijn-lijfhuus* en *doe-het-zelfzaak* zo in het Groene boekje (1995) gespeld worden, zetten we tussen de elementen van het eerste lid een verbindingsteken, maar niet tussen het eerste en tweede lid van de samenstelling, tenzij onduidelijkheid ontstaat. Authentieke gevallen worden gespeld (met eventuele aanhalingstekens) als in de vindplaats.
 - 3 Zie voor accentuering van productieve samenstellingen bijv. De Haas & Trommelen (1993:374-375); voor het Engels Lieber (1988:205) en Giegerich (2004).
 - 4 Voor het Duits wijst Meibauer (2003:160) op verschillen. Op deze studie attendeerde Ad Foolen ons.
 - 5 Dit wil niet zeggen dat bij meer dan één prominentietop gesproken moet worden van meer dan één zin, zoals het volgende geval laat zien, dat twee prominentietoppen heeft, maar bestaat uit een samengestelde zin.
 Het verkeer raasde rond met een *pak-me-dan-als-je-kan-geestdrift*. (*BF*, 135)
 In het kinderrijmpje corresponderend met de specificans wordt aan *als* een prominentietop toegekend; los van die reminiscentie komt *kan* voor de tweede prominentietop in aanmerking.
 - 6 De laatste vraag zou ook gesteld kunnen worden voor afleidingen met een zin als basis. Zie bijv. *jeweetwellen* in: *Laat Balkenende door twee potige kerels oppakken, die hem vervolgens naar een idyllische seksboerderij in de provincie slepen waar hij twee dagen lang met een mollige Oekraïense en een luizige Peruaanse moet pompen, rukken en jeweeetwellen* (*dV*, 22/01/04). En zie *ons-kent-onzerigheid* in: *Na afloop van de feestelijke matinee schijnt de mini-foyer [...] op zijn grondvestjes te hebben staan schudden van ons-*

- kent-onzerigheid* (NH, 14/07/03). Ongetwijfeld zijn beide afleidingen een komisch bedoelde toepassing van woordvorming, toch is het de vraag of er geen sprake kan zijn van een productief procédé. Zo merken De Haas & Trommelen (1993:309) over de productiviteit van formaties met *-erig* op: “Zelfs idiomen als *van de hak op de tak* kunnen als basis dienen voor suffigering met behulp van *-erig* (*van-de-hak-op-de-takkerig*)”. De ingeburgerdheid van de verbinding *ons kent ons* (Van Dale 1961, s.v. *ons*), waarin het eerste *ons* – anders dan in gewoon Nederlands – subject is, draagt er zeker toe bij dat de afleiding niet of nauwelijks geforceerd aandoet. Iets soortgelijks geldt voor de verbinding *je weet wel*.
- 7 Bij dit type samenstellingen stelt Toman (1983:47) vast – conform wat hij te verwachten vindt – “dass für sie eine niedrige Lexikalisierungsquote und ein ad-hoc-Gebrauch typisch sein werden”. Zie Meibauer (2003) voor een beknopte historische behandeling van sententiële composita in het Duits.
- 8 Ook in Booij (2002:148) komt het punt van de productiviteit niet meer ter sprake. Overigens noemt hij NP’s in composita wel uitdrukkelijk “a productive pattern” (Booij 2002:146).
- 9 Het concept ‘doe het zelf’ in de volgende zin van Gerrit Komrij lijkt zo verzelfstandigd – al staat het daarmee nog niet los van de oorspronkelijke imperatiefzin – dat ermee gezinspeeld kan worden op het concept ‘hobby’:
 Als jij in het milieu van je vader was gebleven, Cor, had je nu enkel de zorg aan je kop van vijf hobbykippen en misschien één *doe-het-zelfkalkoen*. (NH, 08/05/03)
- 10 Met *de-boom-wordt-hoe-langer-hoe-dikker* is stellig gealludeerd op een eenregelig kleuterspeelliedje (Wim Klooster attendeerde ons op het liedje; het staat als *de boom die wordt hoe langer hoe dikker* met uitleg vermeld in het WNT s.v. *slang*, 6, zoals Marijke Mooijaart ons mededeelde). Dit gegeven is cognitief-pragmatisch van belang omdat de specificans dan voor de taalgebruiker een verzelfstandigde conceptuele entiteit kan betreffen en dus niet creatief gevormd is ‘ten behoeve van’ een samenstelling, zoals tegenwoordig mogelijk is.
- 11 Voor de vorming van composita met een NP als subsententiële specificans neemt Booij (2002:146) aan: “an NP need not be lexicalized in order to be used as constituent of a compound”. Verder is hij van oordeel: “the word-formation component of a grammar cannot be qualified as presyntactic”, wat samenhangt met zijn opvatting dat “the modules of a grammar” niet geordend zijn (Booij 2002:146).
- 12 De tussencategorieën zijn (Clark & Clark 1979:804-805): meer dan eenmaal gebruikte vormen, vormen die als semantisch transparant zijn opgenomen in het taalgebruik van één groep taalgebruikers, maar die innovatief zijn voor een andere groep, in het taalgebruik opgenomen semantisch transparante vormen, semantisch niet geheel transparante vormen.
- 13 In dezelfde lijn ligt Clarks ([1983] 1992:339) opvatting: “Intentional parsers create senses and don’t just select them from a predetermined list of senses”.
- 14 Met dank aan Jack Hoeksema, die ons op dit artikel attendeerde.
- 15 In het ruimere kader heeft *I* hier overigens een bijzondere metaforische functie. Zie daarover Botha (2001).
- 16 Zie bijv.: *it gave me this* ‘je ne sais quoi’ quality (www.doublecool.com/archives/001134.html).
- 17 Fred Weerman attendeerde ons op het artikel.
- 18 Visch (1989:220) stelt dat de specificans in het type *drietrapraket* en in het type *drieletterwoord* als een samenstelling en niet als een woordgroep opgevat moet worden, en dat de accentuering van die typen verschilt door de mono- (*traps*) versus de polysyllabiteit (*letter*) van het specificatum in het ingebedde compositum. Van Dale (1999) geeft echter

zevenmijlslaarzen, zevenjaarsbloem, eersteklascoupé, eersteklaspatiënt, derdemachtswortel, derdemachtvergelijking; hier is het hoofd van het ingebedde compositum monosyllabisch (de polysyllabiciteit van de specificans hoeft niet doorslaggevend te zijn, gelet op *zevenboomolie, negenpuntscirkel* naast *negenuurmis*).

- 19 Geert Booij (p.c.) oppert dat het verschil in accentuering van een subsententiële woordgroep in een specificans en die van de corresponderende woordgroep erbuiten correleert met de classificerende functie in composita en een beschrijvende functie erbuiten. Overigens laat een geval als *twee-onder-een-kapwoning* zien dat niet steeds het hoofd van de subsententiële specificans hoofdaccent draagt, want niet *kap* maar *twee* komt in aanmerking als hoofd van de woordgroep *twee onder een kap*.
- 20 De vorm van sententiële composita, die ook qua spellingswijze sterk varieert (zie noot 2), leent zich niet voor een makkelijke geautomatiseerde vergaring. Via Google verder zoeken op basis van een reeds gevonden reeks specificata kan nuttig zijn, maar is dan nog vrij bewerkelijk gelet op de grote diversiteit van specificata en – wat erger is – daarmee wordt het potentieel ten onrechte tot die specificata verengd.
- 21 Met dank aan Fons Moerdijk (INL).
- 22 Tussenwerpsels worden hier in navolging van Van Bakel (1968:91) opgevat als entiteiten met zinsvalentie. Van Bakel (1968:94) stelt: “Ze verschijnen steeds in de zinsvorm en wel als één-woordige uitroepende zinnen.” Zie Hofstede (1999) voor hun illocutionair karakter.
- 23 Van Bakel (1968:94) noemt de samenstelling *Aha-Erlebnis* als een bekend voorbeeld uit het Duits. *Aha-ervaring* verschijnt in de Nederlandse woordenboeken van Van Dale voor het eerst in het supplement (1970) als *aha-ervaring*. Het staat zo ook in de elfde uitgave. In de twaalfde uitgave en later vindt men dat woord naast *Aha-erlebnis*.
- 24 Ook bij nominaal gebruik kan het gaan om een tekst(fragment). Zie bijv. *Een paar dapperen kwamen zich bij ons presenteren, maar werden weggestuurd met een* “nu even niet schat, ik wil praten”. (NH, 24/01/04) en (18), waar het de combinatie van een afwijzing plus toelichting, resp. die van een vaststelling plus evaluatie betreft.
- 25 Ook bij nominaal gebruik kan het gaan om een hoofd- + bijzin. Bijv. *een ongelovig* ‘Dit kan niet waar zijn, dat je neerstort [...]’ (18) en: *Het* ‘wie niet voor ons is, is tegen ons’ *heeft een veel ruimere strekking* (NH, 04/06/03).
- 26 Zie Meibauer (2003:175-182) voor een andere typologie. Downing (1977) en Ryder (1994) bespreken diverse typologieën van N+N-composita.
- 27 Verwant met het compositum in (27) lijken gevallen als in ‘*Mens, ga toch koken*’-Fortuyn (VM, 11/10/03), waar ‘*Mens, ga toch koken*’ opgevat moet worden als afkomstig van Fortuyn. Ze vallen buiten ons bestek, want de combinatie voor- + achternaam onderscheidt zich van ‘gewone’ composita doordat niet het eerste element van de combinatie fonetisch prominent is, maar het tweede element, de achternaam. Zo wordt ook de prominentieverhouding in Johan- ‘*ik zou ze een rotschop geven*’-Remkes (dV, 23/04/03) niet verstoord door het epitheton, dat geaccentueerd wordt als een tweede voornaam. Iets karakteristieks op de plaats van de tweede voornaam is wellicht een op het Engels geënte concretisering van uitdrukkingen als *Jealousy is my middle name* (filmtitel), *sobriety is his middle name* en *bad luck is our middle name*. Zo geeft Van Dale Groot woordenboek Engels-Nederlands (1998) als tweede vertaling van *middle name* ‘tweede natuur’.
- 28 Met de sententiële specificans hoeft niet verwezen te worden naar een echte uiting van wie aangeduid wordt met het specificatum, getuige de volgende gevallen.
- (i) een openluchtvoorstelling van Amsterdamse *we-hebben-het-helemaal-gemaakt-acteurs* (BF, 78)

(ii) Maar de eerste groep bestaat toch vooral uit ‘*Don’t believe the hype-fanaten*’ (NH, 17/05/03)

(iii) ik val [...] op de [...] de *Ik-Heb-Al-Een-Vriendin-Maar-Je-Bent-Wel-Leuk-Om-Mee-Te-Flirten-Man*. (MC)

Bij (i) gaat het in de specificans niet om een uiting van de acteurs, maar om wat ze uitstralen in de ogen van de schrijver. Bij (ii) hoeven niet alle aangeduide ‘fanaten’ samen of individueel de uitspraak gedaan te hebben. De specificans bij (iii) hoeft niet gezegd te zijn, maar kan op de man geprojecteerd zijn door de ik-figuur.

29 Wat zo’n teken ‘zegt’, hoeft geen conventie te zijn voor alle gebruikers, getuige het geval ‘*jij-bent-mijn-goeie-vriend-en-ik-de-jouwe-klopje*’ (Ned. 3, 5/01/04; Carla Rijke (NPS) was zo vriendelijk de precieze tekst voor ons te verifiëren). Hier gaat het niet om een gebaar dat (direct of indirect) wordt ervaren als een teken van wat men denkt of voelt (zie type 2), maar als een teken dat in het kader van het desbetreffende Sesamstraat-programma iets anders betekent dan het ‘honkbalspeelklopje’ of de ‘hoepeloklop’.

30 Geschreven documenten als boeken en brieven kunnen cognitief ervaren worden als een sprekende entiteit (Fauconnier & Turner 2002:210-211). Dit wordt geïllustreerd in (26), waar een inleiding in de taalwetenschap wordt gepresenteerd als een oproep van zijn auteurs. De volgende passage laat expliciet zien dat geschreven materiaal in termen van een mondelinge uiting kan worden geconceptualiseerd.

even before it is read the anthology becomes a kind of cultural dinner, a smattering of national dishes served up on a platter for popular consumption, *as if to say, ‘Here is French poetry. It’s good for you.’* (Paul Auster, *The Red Notebook and other writings*, London: Faber and Faber, 1995, 52)

31 Niet-verbaal gedrag dat door taalgebruikers als communicatief wordt ervaren, wordt vaak metaforisch als sprekend gepresenteerd (Sternberg 1982:134-136). Hoe sprekend een gezicht, een gebaar of een blik kan zijn, blijkt uit de volgende voorbeelden:

(i) Als ik vroeger zei dat ik in Brussel woonde, kreeg ik wel eens meewarige blikken. Ik las het op hun gezicht: ‘*Brussel? Dat moet verschrikkelijk saai zijn.*’ (09, 3-9/03/04)

(ii) Hij straalde en zocht oogcontact met juryleden. Zijn blik meldde ons: “*Zie je wel, ik ben nooit in die kelder geweest.*” (dM, 06/03/04)

32 Enkele andere lichamelijke expressievormen die lijken aan te geven wat in de specificans aangeduid wordt, zijn: een gezicht, opgevat als mimiek (5) en (22a), gedrag (3) en (13), geestdrift(ig gedrag) (24b), gebaartjes (12), een blik ((19a), *vertel-mij-niets-blik* en *verneder-me-met-een-reeënleren-riempje-op-m’n-billen-blik*; WD), een toon ((19c) en *meestal-doen-mensen-wat-ik-zeg-toon*; WD), een glimlach (*heb-ik-iets-gezegd-glimlach*; WD), een snorkje (*laat-me-niet-lachen-snorkje*), een uitstraling (*‘hier-ben-ik’-uitstraling*). Het gaat hier om gedragingen die opgevat worden als indicatoren van wat er in de betrokken mensen leeft. Wat, naar aangenomen wordt, in hen leeft, wordt aangeduid met de specificans.

33 Met dank aan Henk Verkuyll, die zo vriendelijk was de tekst voor ons bij de spreker op te vragen.

34 Andere gevallen waar met het specificatum vergelijkbare concepten aangeduid worden, terwijl in de specificans aangegeven wordt waar die concreet op neerkomen, zijn: mentaliteit (9) en *ikke-ikke-en-de-rest-kan-stikken-mentaliteit*, beeld (10) en (23b), namelijk het idee dat jongeren over bètavakken hebben, vraag (20a), gevoel ((21e) en *Hollands-vlag-je-bent-m’n-glorie-gevoel, eigen-schuld-dikke-bult-gevoel*), nationalisme (24a), garantie (23c), houding (*we-zullen-het-wel-zien-houding, je-moet-het-er-maar-mee-doen-houding*),

mening (*dit-is-niet-eerlijk-mening*), uitspraken (*dit-mag-niet-uitspraken*) en verhaal (*wir haben es nicht gewusst-verhaal*).

- 35 Verder in (21b) *zijn-ze-nou-helemaal-gek-geworden-stukje*, op te vatten als een tekst geschreven vanuit het centrale idee ‘zijn ze nou helemaal gek geworden’. Bij het geval ‘*t-zal-je-maar-gebeuren tv-film* in (21c) staat het idee ‘t zal je maar gebeuren’ mogelijk niet zozeer voor de producenten van de film centraal als wel voor de kijkers. Bij het geval *wie-niet-sterk-is-moet-slim-zijn-komedie* in (24c) gaat het om een script met als grondidee van de schrijver(s): ‘wie niet sterk is moet slim zijn’. Daarnaast ook *feelgood-roman*, *feelgood-drama*, *feelgood-comedy*, *feel good tv-film* en *ons-kent-ons-gesprek*, waarbij gerefereerd wordt aan een entiteit die in het teken staat van ‘feel good’ en ‘ons kent ons’, resp. als leidende gedachte. Mogelijk is *stel-je-voor-scenario* ook tot dit type te rekenen.
- 36 Een voorbeeld: naar aanleiding van Jan Mulders uitlating “En eigenlijk vind ik: ste-ni-gen.” (geciteerd in *NH*, 300604) vormt J. P. Balkenende de samenstelling: ‘*stenigt hem*’ *opmerking* (*NH*, 300604; een redacteur schrijft: ‘*stenigt hem*’-uitspraak). Cognitief-pragmatisch interessant is dat daarin de kreet *Kruisig(t) hem* van een bekend bijbels gericht in resoneert.
- 37 Op grond van “the ‘cute’ tone” waarmee deiktische samenstellingen soms uitgesproken worden, neemt Downing (1977:838) aan dat sprekers zich bewust zijn van “the naminess of compound forms” waar ze dienen ter aanduiding van entiteiten “that merit no more than a description”.

* Esther Pascual: Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Letteren, De Boelelaan 1105, NL-1082 HV Amsterdam <e.pascual@let.vu.nl>; Universiteit Gent, Vakgroep Engels, Rozier 44, B-9000 Gent. Het onderzoek is verricht in het kader van een post-doc TALENT-stipendium van NWO.
 Theo Janssen: Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Letteren, De Boelelaan 1105, NL-1082 HV Amsterdam <thajm.janssen@let.vu.nl>.

Het artikel is gepresenteerd in de lezing “‘Een I see ya when I see ya-relatie’ – Fictive interaction in tensed nominal compounds” op de TIN-dag (07/02/03) in Utrecht.

¹ Cursivering van samenstellingen en onderstreping zijn steeds door ons aangebracht. Als in een fragment iets is weggelaten, wordt dat met [...] aangeduid. Dit wordt niet gedaan bij een weglating voor of na een voorbeeld; daarom beginnen voorbeelden soms zonder hoofdletter en eindigen ze soms zonder punt. Als afkortingen worden gebruikt: *AD* (*Algemeen Dagblad*), *Au* (*Autogids*, Editie Gooi en Eemland, nr. 10, 2004), *AV* (*Ad Valvas*), *BF* (B. Faber, *De jeugdzonde*, Amsterdam: Augustus, 2002), *Bi* (bijsluiter, 2003), *DD* (D. Draaisma, *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt*, Groningen: Historische Uitgeverij, 2001), *dM* (*de Morgen*), *dV* (*de Volkskrant*), *EU* (E. M. Uhlenbeck, *Moderne Nederlandse taalbeschrijving*, *Forum der Letteren* 1 (1960), 56-69, *IN* (*Inner Ned*, <<http://www.innened.com/drmwerk7.html>>), *JW* (J. Wolkers, *Brandende Liefde*, Amsterdam: De Bezige Bij, 1983), *MC* (*Marie Claire*, juli 2003), *Ne* (Neder-L 0207.a, 2002), *NH* (*NRC Handelsblad*), *Ra* (*Rails*, juni 2003), *VG* (*VPRO Gids*), *RN* (*Radio Noord-Holland*, 20/09/02), *VM* (*Volkskrant Magazine*), *WB* (W. Botha, *Identiteit en taal*, *Aambeeld / Anvil* 30-2, 2002, 11-15), *WD* (W. Daniëls, *De woordvondsten van Ronald Giphart*, Amsterdam: Podium, 2004).

² In de spellingwijze indiceren taalgebruikers soms – door aaneenschrijving of met een verbindingsteken – dat zij sententiële samenstellingen zien als verschillend van een woordgroep. Omdat *blijf-van-mijn-lijfhuis* en *doe-het-zelfzaak* zo in het Groene boekje (1995) gespeld worden, zetten we tussen de elementen van het eerste lid een verbindingsteken, maar niet tussen het eerste en tweede lid van de samenstelling, tenzij onduidelijkheid ontstaat. Authentieke gevallen worden gespeld (met eventuele aanhalingstekens) als in de vindplaats.

³ Zie voor accentuering van productieve samenstellingen bijv. De Haas & Trommelen (1993:374-375); voor het Engels Lieber (1988:205) en Giegerich (2004).

⁴ Voor het Duits wijst Meibauer (2003:160) op verschillen. Op deze studie attendeerde Ad Foolen ons.

⁵ Dit wil niet zeggen dat bij meer dan één prominentietop gesproken moet worden van meer dan één zin, zoals het volgende geval laat zien, dat twee prominentietoppen heeft, maar bestaat uit een samengestelde zin.

Het verkeer raasde rond met een *pak-me-dan-als-je-kan-geestdrift*. (*BF*, 135)

In het kinderrijmpje corresponderend met de specificans wordt aan *als* een prominentietop toegekend; los van die reminiscentie komt *kan* voor de tweede prominentietop in aanmerking.

⁶ De laatste vraag zou ook gesteld kunnen worden voor afleidingen met een zin als basis. Zie bijv. *jeweetwellen* in: *Laat Balkenende door twee potige kerels oppakken, die hem vervolgens naar een idyllische seksboerderij in de provincie slepen waar hij twee dagen lang met een mollige Oekraïense en een luizige Peruaanse moet pompen, rukken en jeeetwellen* (*dV*, 22/01/04). En zie *ons-kent-onzerigheid* in: *Na afloop van de feestelijke matinee schijnt de mini-foyer [...] op zijn grondvestjes te hebben staan schudden van ons-kent-onzerigheid* (*NH*, 14/07/03). Ongetwijfeld zijn beide afleidingen een komisch bedoelde toepassing van woordvorming, toch is het de vraag of er geen sprake kan zijn van een productief procédé. Zo merken De Haas & Trommelen (1993:309) over de productiviteit van formaties met *-erig* op: “Zelfs idiomen als *van de hak op de tak* kunnen als basis dienen voor suffigering met behulp van *-erig* (*van-de-hak-op-de-takkerig*)”. De ingeburgerdheid van de verbinding *ons kent ons* (Van Dale 1961, s.v. *ons*), waarin het eerste *ons* – anders dan in gewoon Nederlands – subject is, draagt er zeker toe bij dat de afleiding niet of nauwelijks geforceerd aandoet. Iets soortgelijks geldt voor de verbinding *je weet wel*.

⁷ Bij dit type samenstellingen stelt Toman (1983:47) vast – conform wat hij te verwachten vindt – “dass für sie eine niedrige Lexikalisierungsquote und ein ad-hoc-Gebrauch typisch sein werden”. Zie Meibauer (2003) voor een beknopte historische behandeling van sententiële composita in het Duits.

⁸ Ook in Booij (2002:148) komt het punt van de productiviteit niet meer ter sprake. Overigens noemt hij NP’s in composita wel uitdrukkelijk “a productive pattern” (Booij 2002:146).

⁹ Het concept ‘doe het zelf’ in de volgende zin van Gerrit Komrij lijkt zo verzelfstandigd – al staat het daarmee nog niet los van de oorspronkelijke imperatiefzin – dat ermee gezinspeeld kan worden op het concept ‘hobby’:

Als jij in het milieu van je vader was gebleven, Cor, had je nu enkel de zorg aan je kop van vijf hobbykippen en misschien één *doe-het-zelf*kalkoen. (NH, 08/05/03)

- ¹⁰ Met *de-boom-wordt-hoe-langer-hoe-dikker* is stellig gealludeerd op een eenregelig kleuterspeelliedje (Wim Klooster attendeerde ons op het liedje; het staat als *de boom die wordt hoe langer hoe dikker* met uitleg vermeld in het WNT s.v. *slang*, 6, zoals Marijke Mooijaart ons meedeelde). Dit gegeven is cognitief-pragmatisch van belang omdat de specificans dan voor de taalgebruiker een verzelfstandigde conceptuele entiteit kan betreffen en dus niet creatief gevormd is ‘ten behoeve van’ een samenstelling, zoals tegenwoordig mogelijk is.
- ¹¹ Voor de vorming van composita met een NP als subsententiële specificans neemt Booij (2002:146) aan: “an NP need not be lexicalized in order to be used as constituent of a compound”. Verder is hij van oordeel: “the word-formation component of a grammar cannot be qualified as presyntactic”, wat samenhangt met zijn opvatting dat “the modules of a grammar” niet geordend zijn (Booij 2002:146).
- ¹² De tussencategorieën zijn (Clark & Clark 1979:804-805): meer dan eenmaal gebruikte vormen, vormen die als semantisch transparant zijn opgenomen in het taalgebruik van één groep taalgebruikers, maar die innovatief zijn voor een andere groep, in het taalgebruik opgenomen semantisch transparante vormen, semantisch niet geheel transparante vormen.
- ¹³ In dezelfde lijn ligt Clarks ([1983] 1992:339) opvatting: “Intentional parsers create senses and don’t just select them from a predetermined list of senses”.
- ¹⁴ Met dank aan Jack Hoeksema, die ons op dit artikel attendeerde.
- ¹⁵ In het ruimere kader heeft *I* hier overigens een bijzondere metaforische functie. Zie daarover Botha (2001).
- ¹⁶ Zie bijv.: *it gave me this* ‘je ne sais quoi’ quality (www.doublecool.com/archives/001134.html).
- ¹⁷ Fred Weerman attendeerde ons op het artikel.
- ¹⁸ Visch (1989:220) stelt dat de specificans in het type *drietrapraket* en in het type *drieletterwoord* als een samenstelling en niet als een woordgroep opgevat moet worden, en dat de accentuering van die typen verschilt door de mono- (*traps*) versus de polysyllabiteit (*letter*) van het specificatum in het ingebedde compositum. Van Dale (1999) geeft echter *zevenmijslaarzen*, *zevenjaarsbloem*, *eersteklascoupé*, *eersteklaspatiënt*, *derdemachtswortel*, *derdemachtvergelijking*; hier is het hoofd van het ingebedde compositum monosyllabisch (de polysyllabiteit van de specificans hoeft niet doorslaggevend te zijn, gelet op *zevenboomolie*, *negepuntscirkel* naast *negenuurmis*).
- ¹⁹ Geert Booij (p.c.) oppert dat het verschil in accentuering van een subsententiële woordgroep in een specificans en die van de corresponderende woordgroep erbuiten correleert met de classificerende functie in composita en een beschrijvende functie erbuiten. Overigens laat een geval als *twee-onder-een-kapwoning* zien dat niet steeds het hoofd van de subsententiële specificans hoofddaccent draagt, want niet *kap* maar *twee* komt in aanmerking als hoofd van de woordgroep *twee onder een kap*.
- ²⁰ De vorm van sententiële composita, die ook qua spellingswijze sterk varieert (zie noot 2), leent zich niet voor een makkelijke geautomatiseerde vergaring. Via Google verder zoeken op basis van een reeds gevonden reeks specificata kan nuttig zijn, maar is dan nog vrij bewerkelijk gelet op de grote diversiteit van specificata en – wat erger is – daarmee wordt het potentieel ten onrechte tot die specificata verengd.
- ²¹ Met dank aan Fons Moerdijk (INL).
- ²² Tussenwerpsels worden hier in navolging van Van Bakel (1968:91) opgevat als entiteiten met zinsvalentie. Van Bakel (1968:94) stelt: “Ze verschijnen steeds in de zinsvorm en wel als één-woordige uitroepende zinnen.” Zie Hofstede (1999) voor hun illocutionair karakter.
- ²³ Van Bakel (1968:94) noemt de samenstelling *Aha-Erlebnis* als een bekend voorbeeld uit het Duits. *Aha-ervaring* verschijnt in de Nederlandse woordenboeken van Van Dale voor het eerst in het supplement (1970) als *aha-ervaring*. Het staat zo ook in de elfde uitgave. In de twaalfde uitgave en later vindt men dat woord naast *Aha-erlebnis*.
- ²⁴ Ook bij nominaal gebruik kan het gaan om een tekst(fragment). Zie bijv. *Een paar dapperen kwamen zich bij ons presenteren, maar werden weggestuurd met een* “nu even niet schat, ik wil praten”. (NH, 24/01/04) en (18), waar het de combinatie van een afwijzing plus toelichting, resp. die van een vaststelling plus evaluatie betreft.
- ²⁵ Ook bij nominaal gebruik kan het gaan om een hoofd- + bijzin. Bijv. *een ongelovig* ‘Dit kan niet waar zijn, dat je neerstort [...]’ (18) en: *Het* ‘wie niet voor ons is, is tegen ons’ *heeft een veel ruimere strekking* (NH, 04/06/03).
- ²⁶ Zie Meibauer (2003:175-182) voor een andere typologie. Downing (1977) en Ryder (1994) bespreken diverse typologieën van N+N-composita.

- ²⁷ Verwant met het compositum in (27) lijken gevallen als in *'Mens, ga toch koken'-Fortuyn* (VM, 11/10/03), waar *'Mens, ga toch koken'* opgevat moet worden als afkomstig van *Fortuyn*. Ze vallen buiten ons bestek, want de combinatie voor- + achternaam onderscheidt zich van 'gewone' composita doordat niet het eerste element van de combinatie fonetisch prominent is, maar het tweede element, de achternaam. Zo wordt ook de prominentieverhouding in *Johan-'ik zou ze een rotschop geven'-Remkes* (dV, 23/04/03) niet verstoord door het epitheton, dat geaccentueerd wordt als een tweede voornaam. Iets karakteristieks op de plaats van de tweede voornaam is wellicht een op het Engels geënte concretisering van uitdrukkingen als *Jealousy is my middle name* (filmtitel), *sobriety is his middle name* en *bad luck is our middle name*. Zo geeft *Van Dale Groot woordenboek Engels-Nederlands* (1998) als tweede vertaling van *middle name* 'tweede natuur'.
- ²⁸ Met de sententiële specificans hoeft niet verwezen te worden naar een echte uiting van wie aangeduid wordt met het specificatum, getuige de volgende gevallen.
- (i) een openluchtvoorstelling van Amsterdamse *we-hebben-het-helemaal-gemaakt-acteurs* (BF, 78)
 - (ii) Maar de eerste groep bestaat toch vooral uit *'Don't believe the hype-fanaten'* (NH, 17/05/03)
 - (iii) ik val [...] op de [...] de *Ik-Heb-Al-Een-Vriendin-Maar-Je-Bent-Wel-Leuk-Om-Mee-Te-Flirten-Man*. (MC)
- Bij (i) gaat het in de specificans niet om een uiting van de acteurs, maar om wat ze uitstralen in de ogen van de schrijver. Bij (ii) hoeven niet alle aangeduide 'fanaten' samen of individueel de uitspraak gedaan te hebben. De specificans bij (iii) hoeft niet gezegd te zijn, maar kan op de man geprojecteerd zijn door de ik-figuur.
- ²⁹ Wat zo'n teken 'zegt', hoeft geen conventie te zijn voor alle gebruikers, getuige het geval *'jij-bent-mijn-goeievriend-en-ik-de-jouwe-klopje'* (Ned. 3, 5/01/04; Carla Rijke (NPS) was zo vriendelijk de precieze tekst voor ons te verifiëren). Hier gaat het niet om een gebaar dat (direct of indirect) wordt ervaren als een teken van wat men denkt of voelt (zie type 2), maar als een teken dat in het kader van het desbetreffende Sesamstraat-programma iets anders betekent dan het 'honkbalspeelklopje' of de 'hoepelklop'.
- ³⁰ Geschreven documenten als boeken en brieven kunnen cognitief ervaren worden als een sprekende entiteit (Fauconnier & Turner 2002:210-211). Dit wordt geïllustreerd in (26), waar een inleiding in de taalwetenschap wordt gepresenteerd als een oproep van zijn auteurs. De volgende passage laat expliciet zien dat geschreven materiaal in termen van een mondelinge uiting kan worden geconceptualiseerd.
- even before it is read the anthology becomes a kind of cultural dinner, a smattering of national dishes served up on a platter for popular consumption, as if to say, *'Here is French poetry. It's good for you.'* (Paul Auster, *The Red Notebook and other writings*, London: Faber and Faber, 1995, 52)
- ³¹ Niet-verbaal gedrag dat door taalgebruikers als communicatief wordt ervaren, wordt vaak metaforisch als sprekend gepresenteerd (Sternberg 1982:134-136). Hoe sprekend een gezicht, een gebaar of een blik kan zijn, blijkt uit de volgende voorbeelden:
- (i) Als ik vroeger zei dat ik in Brussel woonde, kreeg ik wel eens meewarige blikken. Ik las het op hun gezicht: *'Brussel? Dat moet verschrikkelijk saai zijn.'* (09, 3-9/03/04)
 - (ii) Hij straalde en zocht oogcontact met juryleden. Zijn blik meldde ons: *"Zie je wel, ik ben nooit in die kelder geweest."* (dM, 06/03/04)
- ³² Enkele andere lichamelijke expressievormen die lijken aan te geven wat in de specificans aangeduid wordt, zijn: een gezicht, opgevat als mimiek (5) en (22a), gedrag (3) en (13), geestdrift(ig) gedrag (24b), gebaartjes (12), een blik ((19a), *vertel-mij-niets-blik* en *vernedder-me-met-een-reeënleren-riempje-op-m'n-billen-blik*; WD), een toon ((19c) en *meestal-doen-mensen-wat-ik-zeg-toon*; WD), een glimlach (*heb-ik-iets-gezegd-glimlach*; WD), een snorkje (*laat-me-niet-lachen-snorkje*), een uitstraling (*'hier-ben-ik'-uitstraling*). Het gaat hier om gedragingen die opgevat worden als indicatoren van wat er in de betrokken mensen leeft. Wat, naar aangenomen wordt, in hen leeft, wordt aangeduid met de specificans.
- ³³ Met dank aan Henk Verkuyl, die zo vriendelijk was de tekst voor ons bij de spreker op te vragen.
- ³⁴ Andere gevallen waar met het specificatum vergelijkbare concepten aangeduid worden, terwijl in de specificans aangegeven wordt waar die concreet op neerkomen, zijn: mentaliteit (9) en *ikke-ikke-en-de-rest-kan-stikken-mentaliteit*, beeld (10) en (23b), namelijk het idee dat jongeren over bètavakken hebben, vraag (20a), gevoel ((21e) en *Hollands-vlag-je-bent-m'n-glorie-gevoel, eigen-schuld-dikke-bult-gevoel*), nationalisme (24a), garantie (23c), houding (*we-zullen-het-wel-zien-houding, je-moet-het-er-maar-mee-doen-houding*), mening (*dit-is-niet-eerlijk-mening*), uitspraken (*dit-mag-niet-uitspraken*) en verhaal (*wir haben es nicht gewusst-verhaal*).
- ³⁵ Verder in (21b) *zijn-ze-nou-helemaal-gek-geworden-stukje*, op te vatten als een tekst geschreven vanuit het centrale idee 'zijn ze nou helemaal gek geworden'. Bij het geval *'t-zal-je-maar-gebeuren-tv-film* in (21c) staat het idee 't zal je maar gebeuren' mogelijk niet zozeer voor de producenten van de film centraal als wel voor de kijkers. Bij het geval *wie-niet-sterk-is-moet-slim-zijn-komedie* in (24c) gaat het om een script met als

grondidee van de schrijver(s): 'wie niet sterk is moet slim zijn'. Daarnaast ook *feelgood-roman*, *feelgood-drama*, *feelgood-comedy*, *feel good tv-film* en *ons-kent-ons-gesprek*, waarbij gerefereerd wordt aan een entiteit die in het teken staat van 'feel good' en 'ons kent ons', resp. als leidende gedachte. Mogelijk is *stel-je-voor-scenario* ook tot dit type te rekenen.

- ³⁶ Een voorbeeld: naar aanleiding van Jan Mulders uitlating "En eigenlijk vind ik: ste-ni-gen." (geciteerd in *NH*, 300604) vormt J. P. Balkenende de samenstelling: '*stenigt hem*' *opmerking* (*NH*, 300604; een redacteur schrijft: '*stenigt hem*'-uitspraak). Cognitief-pragmatisch interessant is dat daarin de kreet *Kruisig(t) hem* van een bekend bijbels gericht in resoneert.
- ³⁷ Op grond van "the 'cute' tone" waarmee deiktische samenstellingen soms uitgesproken worden, neemt Downing (1977:838) aan dat sprekers zich bewust zijn van "the naminess of compound forms" waar ze dienen ter aanduiding van entiteiten "that merit no more than a description".